

חוברת למידה

בהיסטוריה

לשכבה י'

לאומיות וציונות

תוכן

3	הלאומיות.....
3	מושגי יסוד. ....
3	המרכיבים הקושרים ומלכדים את בני הלאום. ....
4	השינויים שיצרה הלאומיות באירופה במאה ה-19.....
4	התגבשותן והקמתן של מסגרות חברתיות, תרבותיות ופוליטיות. ....
4	שינויים במפה המדינית של אירופה. ....
4	השינויים שיצרה הלאומיות המודרנית. ....
5	הגורמים לצמיחתן ולגיבושן של התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. ....
7	תחומי הפעילות של התנועות הלאומיות באירופה. ....
7	מאפייני המנהיגים של התנועות הלאומיות. ....
7	שלבי התפתחות הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19. ....
8	הגורמים המעכבים למימוש יעדי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. ....
8	הגורמים המסייעים למימוש יעדי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19. ....
9	דוגמה לדפוס הגשמה של התנועה לאומית באירופה במאה ה-19-איחוד גרמניה.....
9	רקע – המצב בגרמניה לפני תחילת המאבק הלאומי.....
9	מטרת המאבק.....
9	מקורות ההשפעה של הרעיון הלאומי בגרמניה:.....
10	הכוחות הפעילים שהניעו את המאבק.....
11	השלבים העיקריים באיחוד גרמניה.....
13	גורמים שסייעו למאבק הלאומי בגרמניה: .....
14	תוצאות המאבק הלאומי בגרמניה: .....
15	התנועה הציונית היהודית.....
15	הגורמים לצמיחתה וגיבושה של התנועה הציונית. ....
15	הנחות היסוד של התנועה הציונית. ....
16	מטרות התנועה הציונית. ....
16	הקשיים שעמדו בפני התנועה הציונית. ....
16	בנימין זאב הרצל. ....
16	תחנות בחייו של הרצל. ....
17	עיקרי הציונות המדינית של הרצל. ....
17	הפעילות של הרצל בתחום הספרותי. ....
18	הפעילות של הרצל בתחום הארגוני. ....
20	הפעילות של הרצל בתחום המדיני. ....
23	פעולות הציונים בארץ ישראל עד מלחמת העולם הראשונה.....

23	חשיבותה של התקופה.
23	הגורמים לעליות.
23	מאפייני העולים.
24	הישגי/פעולות העליות.
24	המושבה.
25	הברון רוטשילד.
26	הקבוצה.
27	תל-אביב.
28	המשרד הארצישראלי.
28	הקמת מפלגות הפועלים בתקופת העלייה השנייה.
29	הקמת מסגרות ביטחוניות.
30	הקמת מסגרות חברתיות.
31	הישגי העליות בתחום התרבותי-חינוכי.
32	ארץ ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה.
32	עמדת מנהיגי התנועה הציונית כלפי הצדדים הלוחמים במלחמה.
33	מדיניות השלטון העות'מאני כלפי הישוב היהודי בארץ ישראל בזמן המלחמה.
34	קשיי הישוב היהודי בזמן המלחמה.
34	דרכי ההתמודדות של הישוב היהודי עם הגזירות והמצוקה.
34	הדרכים בהן נקטו היהודים כנגד גזירת הגיוס.
35	התמודדות עם הבעיות הכלכליות.
35	התמודדות עם האיסור לרכוש קרקעות.
35	התמודדות עם גזירת הגירוש.
35	הקמת ארגון ניל"י - מטרות, דרכי פעולה, הכשלון והדילמה.
36	מי היו מנהיגי הארגון?
36	מה הייתה מטרת הארגון?
36	מה עשה הארגון?
36	כיצד פעל הארגון?
37	עמדת היישוב היהודי לארגון נילי.
37	הסיבות לכישלון ניל"י ולתפיסת חברי המחתרת.
38	תרומת ניל"י:
38	הצהרת בלפור.
	השוואה בין התנועה הציונית בראשית דרכה ובין תנועות לאומיות של עמים אחרים באירופה במאה ה-19-
40	נקודות דמיון ושוני.
41	כללים לפיצוח שאלת בגרות.
41	מילות ההנחיה.

- 41..... שלבים לפתרון שאלת מקור.
- 42..... מבנה תשובה לשאלת עמדה/חוות דעת.

הלאומיות

הלאומיות זוהי תופעה היסטורית שצמחה במאה ה-19 באירופה, בעקבות שינויים ותהליכים שהתרחשו במאות ה-18 וה-19. התודעה הלאומית העניקה לאנשים שאיבדו את זהותם רגש של השתייכות ומוקד של זהות.

מושגי יסוד.

לאומיות - התופעה הכוללת את תחושת ההשתייכות ללאום מסוים, בעל תרבות משותפת (שפה, מנהגים, מסורת), בצירוף להתפתחות תודעה ושאיפה של הלאום להגיע להגדרה עצמית (עצמאות). רעיון זה מושג באמצעות ניהול מאבקים ממושכים.

לאום - קבוצת אנשים שיש לה מוצא משותף וערכי תרבות משותפים, כמו היסטוריה, שפה, זיכרונות, מיתוסים ולעיתים גם דת משותפת, אשר שואפת להגיע להגדרה עצמית בטרטוריה מוגדרת.

הלאומיות התפתחה ברוב ארצות אירופה במהלך המאה ה-19.

המרכיבים הקשורים ומלכדים את בני הלאום.

1. **סמלים לאומיים** – גיבוש הזהות הלאומית סביב מרכיבים המשויכים ללאום, כמו: סמלים לאומיים (דגל, המנון, חגים לאומיים וכו'), מיתוסים הכוללים סיפורי עם, סיפורים מכווננים המבטאים יסודות הקשורים ללאום, וזיכרונות משותפים. מרכיבים אלו גורמים לבני הלאום לחוש שייכים לקבוצה/לאום.
2. **טריטוריה/מולדת** – הזיקה למולדת, לטריטוריה היסטורית, תוך כדי טיפוח אהבה וגעגועים למולדת. טיפוח זה מתבצע בדרך כלל באמצעות טיולי מורשת – טיולים המשלבים סיפורים עם זיקה לאתרים ההיסטוריים השונים. פעילות מעין זו נועדה לשכנע ולעורר את בני הלאום לפעילות שמטרתה לחיות במדינה עצמאית משלהם – מדינת לאום.
3. **שפה** – שפה משותפת, המלכדת את בני הלאום ומשמשת כלי להנחלת הרעיונות השונים בקרבם, התרבות והמסורת.
4. **היסטוריה** - היסטוריה משותפת לבני הלאום, המדגישה את עברם המשותף של בני הלאום.
5. **תרבות** - כוללת את היצירה בתחומי הספרות, האומנות, המוסיקה, ואת המנהגים והמסורות.

השינויים שיצרה הלאומיות באירופה במאה ה-19.

התגבשותן והקמתן של מסגרות חברתיות, תרבותיות ופוליטיות.

הלאומיות כתופעה חברתית.

הלאומיות שימשה כגורם מלכד ומגבש מבחינה חברתית וכגורם להקמת מסגרות חברתיות. מבחינה זו החליפה הלאומיות את הדת ששימשה בעבר כמוקד לשייכות ולהזדהות וכגורם מלכד ומגבש מבחינה חברתית. הלאומיות גישרה בין המעמדות והפערים השונים בחברה.

הלאומיות כתופעה תרבותית.

הלאומיות ניזונה באופן משמעותי מאוד מהתרבות של בני הלאום. התרבות היא אחד המרכיבים החשובים בליכוד בני הלאום ובגיבושם. ההתעוררות הלאומית לוותה בפעולות הקשורות בתרבות בני הלאום, כגון. סמלים, טיפוח שפת הלאום, הספרות, המוזיקה, האמנות, התיאטרון, הפולקלור. התרבות שימשה כר נוח לגיוס בני הלאום סביב הרעיון הלאומי, וכמוקד לשייכות ולהזדהות של בני הלאום.

הלאומיות כתופעה פוליטית.

הלאומיות באה לידי ביטוי במישור הפוליטי במספר דרכים. בשאיפה להקמת מדינה ריבונית ועצמאית, בהקמת מסגרות פוליטיות ובפעילות הפוליטית שהתלוותה למען מימוש שאיפה זו. מטרת הפעילות הייתה להשתחרר מהשלטון הישן שהיה בידי המלך, הכנסייה והאצולה ולהעבירו לידי העם. הפעילות הפוליטית היוותה מקור לליכוד בני הלאום ולאיחודם.

שינויים במפה המדינית של אירופה.

המדינות במפת אירופה של 1815	המדינות במפת אירופה של 1920
אוסטרו-הונגריה	התפרקה לשתי מדינות אוסטריה והונגריה
הברית הגרמנית	איחוד גרמניה
האימפריה העות'מאנית	האימפריה העות'מאנית התפרקה
מדינת הכנסייה, מלכות שתי הסיציליות	איחוד איטליה
קיסרות רוסיה	הקיסרות נפלה ובמקומה קמו מדינות עצמאיות כמו: פולין, ליטא, לטביה ואסטוניה.
	יוון קיבלה עצמאות

השינויים שיצרה הלאומיות המודרנית.

1. הוקמו מסגרות חברתיות חדשות, כמו אגודות לאומיות.
2. נוצרו מסגרות חזון ציבוריות שסייעו לגיבוש הזהות הלאומית.
3. פילוג בין לאומים שונים - דחיית לאומים אחרים בתוך המדינה או מחוצה לה.

הגורמים לצמיחתן ולגיבושן של התנועות הלאומיות

באירופה במאה ה-19.

ניתן לחלק את הגורמים לצמיחת התנועות הלאומיות לשלושה זרמים, והם:

- השפעת זרמים רעיוניים שצמחו במאה ה-18. תנועת ההשכלה, תנועת הרומנטיקה.
- נסיבות היסטוריות. המהפכה הצרפתית, כיבושי נפוליאון.
- תגובה למציאות חברתית-כלכלית. המהפכה התעשייתית, תהליך החילון, הנחלת חינוך להמונים.

זרמים רעיוניים/ תנועות.

1. תנועת ההשכלה.

במאות ה-17 וה-18 צמחה ופעלה תנועת ההשכלה במרכז ובמערב אירופה. תנועה זו העמידה את השאיפה לידע והשכלה כמטרה המרכזית בחיי האדם. רעיונות תנועה זו השפיעו וסייעו להתפתחות תנועות לאומיות בכך ש.

- הם ערערו על הסדר הישן (מלוכה, אצולה וכנסיה), חיזקו את כוחות השינוי והכשירו את הקרקע לצמיחת מנהיגות חדשה שהובילה את התנועות הלאומיות לשינוי בתפיסת תפקיד השליט וסמכותו.
- רעיונות תנועת ההשכלה בנוגע לאדם ולחברה יצרו מושגים ותפיסות חדשות, כמו אמונה בקדמה וביכולת האדם לשנות.
- התנועה גיבשה את רעיון ריבונות העם.

2. תנועת הרומנטיקה.

התנועה הרומנטית הדגישה את הרגש והדמיון ודגלה בחזרה לעבר בו חי האדם בהרמוניה עם הטבע. היא הדגישה את העבר המפואר של העם תוך שימוש בסמלים, מיתוסים ופולקלור והדגישה את המיוחד והשונה של כל עם. היא סייעה להתפתחות התנועות הלאומיות כך.

- התנועה טיפחה את המורשת ההיסטורית של האומה ואת הקשר של האדם עם העבר, ותרמה בכך לעיצוב הזהות והרגש הלאומיים.
- התנועה השפיעה על הספרות, האמנות, הדת והפילוסופיה וחיזקה את תודעת העבר המשותף.
- חברי תנועת הרומנטיקה ביטאו ביצירותיהם את המאבק בשלטון העריצות ואת שאיפת העם לעצמאות.

נסיבות היסטוריות.

3. המהפכה הצרפתית.

ב-1789 התחוללה בצרפת המהפכה הצרפתית, שבה האזרחים דרשו "שוויון, אחווה, חירות". הצלחת המהפכה הייתה בהעברת המשקל מהמלך, שראה במדינה רכוש פרטי שלו,

אל העם. המהפכה יצרה עיקרון חדש, לפיו העם הוא מקור הסמכות של השלטון, אשר תפקידו לייצג את העם ולהגן על זכויות האדם והאזרח.

רעיונות המהפכה השפיעו וסייעו להתפתחות תנועות לאומיות בכך שהמהפכה הצרפתית קבעה תקדים להרס המשטר הישן ולבניית מוסדות שלטון הנבחרים על ידי העם השואבים את כוחם מהעם. רעיונות המהפכה (שוויון, אחווה, חירות) הופצו לאזורים שונים באירופה ושימשו השראה לתנועות לאומיות אחרות.

4. **כיבושי נפוליאון.**

שאיפותיו האימפריאליסטיות של נפוליאון שהיה מנהיג צרפת, הביאו אותו למצב של כיבוש מרבית אירופה וגרמו להתעוררות לאומית בכל רחבי אירופה. כיבושיו השפיעו וסייעו להתפתחות התנועות הלאומיות כך.

- נפוליאון הפיץ בכל העמים שכבש את רעיונות המהפכה הצרפתית (שוויון, אחווה, חירות) שהטיפו לשחרור מהסדר הישן ומעבר לרעיונות מתקדמים. הרעיונות נקלטו ברוב העמים.

- שלטון נפוליאון היה שלטון של דיכוי ועודד את העמים למרוד. העמים הכבושים התלכדו בדרישה לשחרור מהכובש הזר. הם נאבקו להשגת חירות לאומית-מדינית שתאפשר להם לבטא את ייחודם האתני-לאומי.

תגובה למציאות חברתית-כלכלית.

5. **המהפכה התעשייתית ותהליכי המודרניזציה.**

התפתחות התחבורה, אמצעי התקשורת במאה ה-19 והשימוש בדפוס אפשרו העברה מהירה של רעיונות, שהפיצו את רעיון הלאומיות לכל מקום. הפצת הרעיון הלאומי הביאה לכך שתושבים ממקומות מרוחקים החלו לחוש תחושת שייכות ללאום מסוים ובאמצעותה התאפשר גיוס ההמונים לתנועה הלאומית.

רעיונות הטכנולוגיה והמודרניזציה השפיעו וסייעו להתפתחות תנועות לאומיות בכך שאפשרו העברה מהירה של רעיונות ומידע שבאמצעותם גייסו את ההמונים לתנועות הלאומיות.

בנוסף, כתוצאה מתהליכי המודרניזציה הופחת הצורך בידיים עובדות ואנשים רבים עברו לעיר על מנת לחפש עבודה. המעבר לעיר ניתק את המהגרים מהמסגרות המסורתיות הקיימות וגרם להם לחוש בדידות וניכור. על רקע זה גבר אצל המהגרים צורך בתחושת שייכות לקבוצה ולמסגרת שתעניק להם ביטחון. את הצורך סיפקו התנועות הלאומיות אשר החלו לטפח את המאפיינים המשותפים, את הרגש הלאומי ואת תחושת השייכות לאומה.

6. **תהליך החילון.**

רעיונות ההשכלה גרמו לירידה במרכזיות ובכוחה של הדת והכנסייה בחיי היום-יום (שבירת הבלעדיות של הדת ומוסדותיה בחיי הפרט והחברה ולא בהכרח נטישה של האמונה). תהליך החילון וירידת כוחה של הכנסייה השפיעו וסייעו להתפתחות תנועות לאומיות בכך שרגש השייכות לדת התערער. לאנשים היה צורך בשייכות, סולידריות ובוהות משותפת, והלאומיות סיפקה מענה לצורך זה.

7. **הנחלת חינוך להמונים.**

ידיעת קרוא וכתוב אפשרו העברת מידע אפקטיבית בעזרת העיתונים. בנוסף, התאפשרה הקמת מפלגות, חוגים ורעיונות.

תחומי הפעילות של התנועות הלאומיות באירופה.

1. **פיתוח תודעה לאומית** - התנועות הלאומיות עסקו בחינוך הצעירים ובני העם לתודעה לאומית, תוך שהדגישו את לימודי השפה, ההיסטוריה והתרבות. הן פיארו את מורשת העבר המשותף בדרכים מגוונות, כדי לחזק ולטפח את הלכידות בין כל בני הלאום (טיפוח המסורות העממיות. ימי חג, אהבת המולדת, שירות צבאי כביטוי לנאמנות ללאום), על מנת שיהיו שותפים במאבק להשגת המטרה. התנועות הלאומיות עוררו את הרצון להיאבק למען הגשמת יעדי התנועה הלאומית. כמו-כן מנהיגי התנועות הלאומיות דאגו לעיצוב סמלים (דגל והמנון) וקביעת שפה רשמית למדינה.
2. **מאבק** – היו שני סוגים של מאבק. הראשון, מאבק להקמת מדינת לאום עצמאית וריבונית בחבל הארץ שאליה התייחס הלאום כמולדת (כמו המאבק של התנועה הלאומית היוונית, שביקשה להשתחרר מן השלטון הזר של האימפריה העות'מאנית, ולייסד מדינה יוונית עצמאית). השני, מאבק למען איחוד יחידות פוליטיות-כלכליות נפרדות לכלל יחידה לאומית-פוליטית אחת (כמו במקרה של גרמניה).
3. **הקמת אגודות** – לאחר ההתעוררות הלאומית החלו לקום אגודות לאומיות אשר עודדו את ההמונים להצטרף אליהן וגייסו את תמיכתם. האגודות פעלו בסתר או בגלוי ודיברו על דרכי ההגשמה של המאבק.

מאפייני המנהיגים של התנועות הלאומיות.

1. מנהיגים מודרניים, כריזמטיים מהמעמד הבינוני, חילונים, שמקור סמכותם לא נבע מהעולם המסורתי.
2. מנהיגים אשר האמינו בכוחם לשנות את המציאות. לכן גיבשו תכניות לשינוי המציאות בהתאם להשקפת עולמם.
3. המנהיגים השתמשו בכלים מודרניים לגיוס ההמונים.

שלבי התפתחות הפעילות הלאומית באירופה במאה ה-19.

1. **שלב ראשון – היערכות.**
בשלב זה כמה מאות בודדות של אנשים משכילים בני המעמד הבינוני התחילו לגבש את המסגרת הלאומית והניחו את הבסיס לתרבות הלאומית, על ידי עיצוב סיפורים וגיבורים לאומיים אשר ישמשו כמודל חינוכי והשראה עבור הצעירים, וגם על ידי גיבוש שפה לאומית ואיסוף של שירים ואגדות לחיזוק המורשת.
2. **שלב שני – ההרחבה.**
שלב זה מאופיין בהגדלת מספר החברים השייכים לאותה קבוצה וחיזוק תחושת שייכותם ללאום. דבר זה נעשה באמצעות גיוס תרומות, הקמת בתי-ספר, ארגון של טקסים לאומיים וייסוד מערכות עיתונים. בנוסף מתחילה בשלב זה פעילות פוליטית מאורגנת להשגת הזכויות הלאומיות, אבל הדגש הוא בעיקר בתחום התרבות והחברה לטיפוח הזהות הלאומית וחיזוק ההשתייכות לאותה קבוצה, מתוך מטרה לעודד אותם לפעול להשגת המטרה הלאומית.
3. **שלב שלישי – המאבק.**
בשלב זה באים לידי ביטוי שני סוגי מאבק. מאבק עממי ומאבק מדיני.

המאבק העממי מאופיין בגיוס ההמונים למען השגת זכויות לאומיות. התנועות הלאומיות יוצאות אל הרחובות להפגנות ולהתקוממויות כנגד שליטים מקומיים או זרים כדי לשנות את הסדר הקיים ולצאת נגד המשטר הישן (מלוכה וכנסייה).

המאבק המדיני מאופיין בפעילות דיפלומטית וצבאית של בעלי תפקידים בכירים מן הצבא והממשל (לדוגמה, ביסמרק בגרמניה) במטרה לסלק שליטים זרים וכיבוש שטחים הנחשבים לחלק מן המולדת הלאומית.

4. **שלב רביעי – לאחר הקמת המדינה הלאומית הריבונית.**

הפצת והרחבת התודעה הלאומית נמשכת ומתחזקת לאחר הקמת המדינה הלאומית. המדינה פועלת לחיזוק הקשר בין היחיד לעם ולמדינה ומפעילה מסגרות המחייבות את האדם היחיד להזדהות עם הלאום ולגלות נאמנות למדינה (גיוס חובה, טקסים לאומיים, תכנית הלימודים בבתי הספר וכד').

הגורמים המעכבים למימוש יעדי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19.

1. **אופי השלטון** – ברוב המדינות שלטו אימפריות חזקות שלא רצו לוותר על שלטונם. ביוון הייתה זו האימפריה העות'מאנית, באיטליה היו אלו הצרפתים ולאחר מכן האוסטרו-הונגרים, ובגרמניה הייתה זו האימפריה האוסטרו-הונגרית. השלטון היה שלטון מלוכני שניסה להגן על הסדר הישן.

2. **כוחה של הכנסייה** – הכנסייה חששה מאובדן כוחה ולכן התנגדה לאיחוד. בגרמניה הדרום שהיה קתולי התנגד לאיחוד, וביוון הכנסייה טענה שהמורדים הם כופרים באל.

3. **מידת הפיצול החברתי-כלכלי-תרבותי** – הפועלים היו מוסתים על ידי השלטון והתנגדו למהפכה הלאומית.

הגורמים המסייעים למימוש יעדי התנועות הלאומיות באירופה במאה ה-19.

1. **אופי השלטון** – כאשר השלטון היה נאור יותר, הוא היה מאפשר פעולות של התנועות הלאומיות ואף משתף איתם פעולה.

2. **היקף המודרניזציה בתחומים השונים** – במסגרת המהפכה התעשייתית התחוללו שינויים רבים באמצעי התקשורת, באמצעי התחבורה ובחינוך שקידמו את אירופה למודרניזציה. במחצית השנייה של המאה ה-19, כל אירופה הייתה מרושתת במסילות ברזל. התחבורה קישרה בין חלקי טריטוריה שונים. בעקבות השינויים המדעיים והטכנולוגיים שהתבטאו בהתפתחות הדפוס ובעקבות התפתחותה של מערכת החינוך שהגדילה את ידיעת הקרוא והכתוב, נחשפו אנשים רבים לרעיונות התנועות הלאומיות. התנועות הלאומיות הפיצו את רעיונותיהם בכרוזים ובעיתונים.

דוגמה לדפוס הגשמה של התנועה לאומית באירופה במאה ה-19-איחוד גרמניה

- רקע – המצב בגרמניה לפני תחילת המאבק הלאומי :
- **עד לכיבוש נפוליאון:** בגרמניה שלפני כיבוש נפוליאון היו כ-300 נסיכויות קטנות שבראשן עמדו שליטים מקומיים, שיטת השלטון היא פיאודלית. מבין כל הנסיכויות אוסטריה ופרוסיה היו הנסיכויות החזקות והגדולות ביותר והן התחרו ביניהן על השפעה באזור.
  - **עם כיבוש נפוליאון:** בשנת 1806 כבש נפוליאון את מרבית נסיכויות גרמניה (למעט חלקה המזרחי של פרוסיה ו (איחד אותן לכ-40 מדינות נפרדות)נסיכויות) גדולות יותר תחת שלטון צרפת.
  - **כתוצאה מהמהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון, התעוררו במדינות הגרמניות הרגש הלאומי והתודעה הלאומית.** מצד אחד – התנגדות לנפוליאון כשלטון זר, אך מצד שני – ספיגת הערכים הליברליים ("שוויון, חירות ואחוה") של המהפכה הצרפתית.
  - **אירועי אביב העמים:** אימוץ הרעיון הלאומי גרם לעמים רבים באירופה לצאת ולהיאבק למען חירותם הלאומית. ביטוי משמעותי ראשון לכך היה באירועים שהתרחשו בשנת 1848 ואשר זכו לכינוי אביב העמים. בטווח המידי הסתיימו אירועים אלה בכישלון ברור. כל המרידות דוכאו ואף אחת מקבוצות הלאום לא הצליחו להשיג ריבונות. למרות זאת, דיכוי המרידות לא הביא לחיסול התפיסה הלאומית. הלאומים בארצות השונות המשיכו להחזיק בתפיסה זו והמשיכו להיאבק להגשמת הרעיון הלאומי. בפרק זה נתעכב על הפעילות הלאומית בגרמניה, אשר הצליחו להגשים את יעדה במאה ה-19.

מטרת המאבק :

- מטרתו של **אוטו פון ביסמרק**, מנהיג המאבק, הייתה לראות את גרמניה כמעצמה מדינית **בהנהגת פרוסיה**. כלומר, מדינה גרמנית אחת מאוחדת וחזקה מבחינה צבאית, כלכלית ופוליטית.

מקורות ההשפעה של הרעיון הלאומי בגרמניה :

- **רעיונות המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון** – בעקבות השפעה זו, התעוררה הלאומיות הגרמנית שבאה לידי ביטוי בין היתר להתנגדות לכיבושי נפוליאון.
- **הזרם הרומנטי-** לאומיות זו נשענה על הזרם הרומנטי ופותחה על ידי אינטלקטואלים רבים שטיפחו את ההיסטוריה הגרמנית, את הספרות והלשון של גרמניה ואת שורשי הזהות הגרמנית בתרבות הכפרית העממית.

ביטוי לפעילות אינטלקטואלית:

- **הפולקלור** - חקר התרבות העממית: פירוש המילה "פולק" בגרמנית הוא "עם" וחוקרי הפולקלור חיפשו ביטויים ל"רוח העם הגרמני" בסיפורי עם, באגדות עממיות, במיתוסים קדומים, בהיסטוריה מפוארת (שחלקה מדומיין לחלוטין), במזמורים ושירים קדומים. לדוגמא: בשנת 1816 כינסו האחים גרים אגדות עם גרמניות (למשל שלגיה וכיפה אדומה) בספר אחד והיו לחלוצי המחקר של התפתחות הלשון הגרמנית.

הכוחות הפעילים שהניעו את המאבק:

- מאבק "מלמטה"

המשכילים שהושפעו מרעיונות ההשכלה ומהתנועה הרומנטית: בתחילת המאה ה-19 בעקבות המהפכה הצרפתית ובעקבות כיבושי נפוליאון, המשכילים הגרמנים החלו לעודד את התעוררות הלאומיות הגרמנית. יוהן הרדר ויוהן פכטה, שני משכילים גרמנים שהטיפו **לאיחוד האומה הגרמנית למדינה לאומית** – מדינה עם תרבות, שפה, סמלים ואורח חיים ומאפיינים ייחודיים ואחידים. בנוסף לכך הפולקלור והשפה הגרמנית בא לידי ביטוי בכתבי משכילים ליברלים.

סטודנטים ומרצים באוניברסיטאות נאבקים למען **השגת לאומיות ליברלית בגרמניה**: בשני גלי התעוררות לאומית אשר פקדו את גרמניה האחד לאחר תבוסת נפוליאון וכינוס קונגרס וינה בשנת 1815. והשני, בשנת 1848, בגל מהפכות שנקרא "אביב העמים", גברה התסיסה הלאומית במדינות ונסיכויות גרמניה, בעיקר בקרב השכבה המשכילה של החברה, מרצים וסטודנטים, שדרשו את **מימוש הלאומיות על בסיס ליברליזם (ערך החופש)** בהשפעת רעיונות המהפכה הצרפתית. הם תבעו: מתן חופש ושוויון לכל בני העם, הנהגת חופש עיתונות, הרחבת ייצוג העם בפרלמנט ולפעול למען איחוד גרמניה המפוצלת.

השפעת המהפכה התעשייתית - ההתפתחות התעשייתית בגרמניה אמנם הייתה איטית, אך הביאה לצעד חשוב נוסף לקראת איחודן של המדינות למדינה אחת – חתימת **ברית "הצולפריין" (איחוד המכסים)**. בברית זו הוסכם על מעבר חופשי של סחורות בין מדינות גרמניה ללא תשלום מכס. בחתימת הסכם זה, מדינות גרמניה שהיו יריבות פוליטיות עשו צעד חשוב ונוסף לקראת איחודן למדינה אחת - **איחוד כלכלי**.

- מאבק "מלמעלה"

איחוד גרמניה בוצע בסופו של דבר "**מלמעלה**", על ידי הקיסרות הפרוסית השמרנית והמיליטריסטית (צבאית). **אוטו פון ביסמרק**, אציל פרוסי שהתמנה לקנצלר (ראש ממשלה) פרוסיה בשנת 1862 שאף לאחד את מדינות גרמניה בראשותה של פרוסיה. ביסמרק אשר זלזל ברעיונות ליברלים ודמוקרטים, האמין שאת הקשיים והבעיות בדרך לאיחוד גרמניה ניתן לפתור **רק בכוח צבאי** – "**בדם וברזל**" (**ומכאן כינויו של ביסמרק "קנצלר הברזל"**). ואכן הוא הצליח לאחד את גרמניה באמצעות כוח וניצול הזדמנויות דיפלומטיות.

השלבים העיקריים באיחוד גרמניה:

שלב 1- הקונפדרציה הגרמנית והפצת רעיונות לאומיים (1815): לאחר תבוסת נפוליאון וסילוק הצבא הצרפתי מאדמות גרמניה, התאחדו מדינות האימפריה הרומית הקדושה לשעבר ויצרו את הקונפדרציה הגרמנית. היה זה ארגון חלש למדי, בין היתר, מכיוון ששתי המדינות הגדולות בו היו יריבות, האימפריה האוסטרית (האוסטרו-הונגרית) וממלכת פרוסיה חששו מפני השתלטות של אחד הצדדים על האיחוד כולו. (קונפדרציה = איחוד מדיני שבו הריבונות נמצאת בידי המדינות והן רשאיות לפרוש ממנו). במקביל, החלו משכילים גרמנים בהשפעות המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון, תנועת ההשכלה (למשל; הפילוסופים הרדר ופיכטה בדגש לאומיות ליברלית) והזרם הרומנטי (למשל: האחים גרים. בדגש הפולקלור והשפה הגרמנית) להפיץ את הרעיונות הלאומיים ולשאוף למימושם בקרב העם הגרמני כדי ליצור תודעה לאומית והתלכדות סביב הלאום (הגרמני).

שלב 2- איחוד המכסים (ה"צולפריין 1834) פרוסיה, שהתחרתה באוסטריה על העמים הגרמניים, יזמה בשנת 1834 את "איחוד המכסים" שכלל את כל המדינות הגרמניות (בהשפעת פרוסיה) פרט לאלו שבהשפעת אוסטריה. במסגרת מהלך זה הוחלט על הצעדים הבאים:

- הסרת היטלי מכס בין המדינות השונות.
  - השוואת משקלים, מידות ומטבעות.
- כך הצליחה פרוסיה להקים איחוד כלכלי בהנהגתה וליצור קשרים בין המדינות השונות, סביב אינטרסים כלכליים.

שלב 3- מהפכות "אביב העמים" (1848): לקראת אמצע המאה ה-19 גברה התסיסה הלאומית והליברלית במדינות רבות באירופה. גל מרידות אלה נקרא "אביב העמים". המרידות החברתיות שהחלו באיטליה, התפשטו עד מהרה גם למדינות גרמניה, בה המוני העם דרשו את איחוד המדינות (נסיכויות) למדינה אחת והרחבת הזכויות הפוליטיות שלהם.

ב-1848 התכנס בפרנקפורט האספה הלאומית (פרלמנט כל-גרמני) ובו דנו שליטי המדינות בנושא הקמת מדינה לאומית. ריבוי המדינות והנסיכויות המשתתפות, והאינטרסים הפוליטיים השונים שלהן, הביא לכישלון האיחוד והחזרת מדיניות השמרנות במדינות גרמניה. לאחר כישלון האיחוד בשנת 1848 המאבק על הובלת המדינות הגרמניות בין פרוסיה לאוסטריה נמשך.

שלב 4- רצון להקמת פדרציה גרמנית על ידי מלך פרוסיה (1850): בשנת 1850 החליט המלך הפרוסי להקים פדרציה גרמנית וכינס פרלמנט פדראלי, אבל אוסטריה התנגדה ואיימה במלחמה. פרוסיה הבינה כי הדרך היחידה לאיחוד מדינות גרמניה היא צבא חזק שיוכל להתגבר על האוסטרים. [פדרציה = מסגרת מדינית או ארגונית, המורכבת מכמה מדינות (מחוזות/נסיכויות) ושומרת על מדיניות ממלכתית אחת. השותפות אינן רשאיות לפרוש מהמסגרת המדינית].

אוסטריה התנגדה לאיחוד מדינות גרמניה, מפני שבשטחיה חיו בני לאומים רבים (ההונגרים, הסרבים, הצ'כים ועוד) והכרה בשאיפות הלאומיות הגרמניות עלולות להוביל לתסיסה לאומית ומרידות כנגדה בקרב לאומים אלו. מנהיגי פרוסיה לעומת זאת, הכירו בקשר ההיסטורי של מדינות

גרמניה ושאפו לאחד אותן כשפרוסיה מובילה את המהלך ואף שואפת להנהיג את המדינה המאוחדת לאחר מכן.

שלב 5- מינוי ביסמרק לראש ממשלת פרוסיה (1862) והמלחמה בדנמרק (1864): בשנת 1862 התמנה אציל פרוסי, **אוטו פון ביסמרק** לקנצלר (ראש ממשלה) של פרוסיה, תחת הקיסר וילהלם הראשון. ביסמרק זלזל ברעיונות ליברליים ודמוקרטיים ושאף **לאחד את גרמניה בכוח בהנהגת ממלכת פרוסיה באמצעות "דם וברזל"**. כלומר, **שאיחוד גרמניה לא יעשה באמצעות נאומים אלא באמצעות כוח צבאי**. המאבק הראשון של ביסמרק היה במחנה הליברלי, בפרלמנט הפרוסי שהתנגד להעלאת מיסים לצורך הקמת צבא גדול שיתמודד עם המדינות הגדולות במאבק על איחוד גרמניה. ביסמרק התעלם מכך ובאמצעות המיסים המוגדלים הקים צבא חזק ומצויד היטב.

שלב 6- המלחמה בדנמרק 1864: ביסמרק יזם ביחד עם אוסטריה מלחמה נגד דנמרק בשנת 1864 כדי לכבוש מידה שני אזורים : שלזוויג והולשטיין.

שלב 7- המלחמה באוסטריה 1866: ביסמרק ידע שאוסטריה אינה מעוניינת באיחוד גרמניה ולכן חתר לבידודה של אוסטריה, הוא יזם סכסוך סביב השליטה בשני האזורים שנכבשו מדנמרק ויצא למלחמה נגד אוסטריה. ביסמרק החל לגייס תמיכה פוליטית (אישור) של מדינות אירופה השונות לפתיחת מלחמה כנגד אוסטריה ולאחר שקיבל אותה, יצא למלחמה נגד אוסטריה בשנת 1866. תבוסתה של אוסטריה במלחמה זו סימלה את ניתוק הקשר בינה ובין שטחי גרמניה. בסיום מלחמה זו כבשה פרוסיה את המדינות הצפוניות של גרמניה וביסמרק הקים את **ברית מדינות צפון גרמניה**, בהנהגת פרוסיה בשנת 1867. כעת, נותרו רק מדינות מרכז ודרום גרמניה שביסמרק שאף לצרף לברית הגרמנית.

שלב 8- המלחמה בצרפת ואיחוד גרמניה: בשנת 1870 התגרה ביסמרק בצרפת שמצידה הכריזה מלחמה על פרוסיה. במהלך המלחמה צבאות גרמניה כבשו את פאריז וצרפת נחלה תבוסה משפילה וכואבת. בין היתר נלקח קיסר צרפת, נפוליאון השלישי בשבי. התוצאות של המלחמה היו :

- גרמניה סיפחה את שטחי אלזס ולורן שהיו בשליטת צרפת עד אז, בחזרה לגבולותיה. בשטחים אלו חיו גרמנים כמו גם צרפתים אך גרמניה טענה ששטחים אלו היו שייכים לה בעבר ולכן סיפחה אותם בחזרה.

- ביסמרק איחד את שאר מדינות מרכז ודרום גרמניה לשטחים שבשליטת פרוסיה ובכך סלל את הדרך להקמת **"קיסרות גרמניה המאוחדת"**.

שלב 9- טקס ההכרזה על גרמניה המאוחדת (1871): בשנה זו באולם המראות המפורסם בארמון וורסאי שליד פריס, הוכתר וילהלם הראשון (מלך פרוסיה) לקיסר הראשון של גרמניה המאוחדת, ששמה הרשמי היה **"הרייך השני"**.

שאיפת התנועה הלאומיות הגרמניות מומשה ע"י ביסמרק ובכוח הצבא הפרוסי ("מלמעלה") במקביל עם **השפלת הלאומיות הצרפתית** – מקור הלאומיות (הליברלית) באירופה במאה ה-19.

גורמים שעיצבו את המאבק הלאומי בגרמניה:

- התנגדותם של השליטים המקומיים במדינות/נסיכויות: השליטים המקומיים בגרמניה לא רצו באיחודה של גרמניה, בכדי שלא יאלצו לוותר על שלטונם, הם דאגו בעיקר לאינטרסים

שלהם. למשל, בתחילה התנגד מלך פרוסיה אשר חשש שאיחוד מדינות גרמניה יביא להתקפה צבאית אוסטריית – התנגדות זו מנעה את איחוד הכוחות הלאומיים בגרמניה ב- 1848 ("אביב העמים").

- פיצול מדיני: בתחילת המאבק גרמניה הייתה מחולקת למספר גדול של מדינות ונסיכויות (כ-40) פיצול שבא לידי ביטוי מבחינה, פוליטית, חברתית ודתית. דבר זה הקשה על פעילותו של ביסמרק למען איחוד גרמניה למדינה אחת ריבונית.
- שליטי מעצמות אירופה: שליטי מעצמות אירופה (בעיקר בריטניה, צרפת ואוסטריה) העדיפו להשאיר את גרמניה מפוצלת, כי איחודה היה עלול להפוך אותה למעצמה גדולה וחזקה, מעצמה שתפר את מאזן הכוחות האירופאי ולסכן את שלטון.
- אוסטריה: הייתה מדינה שהתחרתה בפרוסיה, על הנהגת הנסיכויות הגרמניות, ושאהה לשמור על עליונותה. בשנת 1850 כשנעשה ניסיון לאיחוד היא איימה במלחמה. נוסף על כך חששה אוסטריה כי מימוש הרעיונות הלאומיים בגרמניה, ישפיעו על העמים החיים בתוך האימפריה האוסטרית ויעוררו גל של מרידות לאומיות

גורמים שסייעו למאבק הלאומי בגרמניה:

התעוררות לאומית – "הזרם הרומנטי": בעקבות המהפכה הצרפתית וכיבושי נפוליאון התעוררה לאומיות גרמנית, שבאה לידי ביטוי בין היתר **בהתנגדות לכיבוש הצרפתי**. לאומיות זו נשענה על הזרם הרומנטי (האחים גרים) ופותחה על ידי אינטלקטואלים ומשכילים (כגון הפילוסופים הגרמנים: יוהן גוטפריד הרדר ויוהן גוטליב פכטה) שטיפחו את ההיסטוריה, הספרות, התרבות והלשון הגרמנית. הם חיפשו והפיצו את שורשי הזהות בתרבות הכפרית העממית כדי ליצור תודעה לאומית בקרב העם הגרמני. למשל, הפילוסוף הגרמני יוהן הרדר נחשב לאבי הלאומיות הגרמנית משום שקרא למשכילי גרמניה לטפח את המסורת והתרבות הייחודית של גרמניה.

מנהיג המאבק – אוטו פון ביסמרק: הכוח המניע לאיחוד גרמניה הגיע לא מן העם "מלמטה" אלא "מלמעלה" – מן השלטון. האיש שהוביל את תהליך האיחוד הלאומי היה הקאנצלר (ראש ממשלה) של פרוסיה שטבע את המושג "בדם ובברזל" – **איחוד מדינות גרמניה יושג באמצעות כוח**. מנהיגותו ופעילותו הפוליטית, המדינית והצבאית של ביסמרק אפשרה לתנועה הלאומית הגרמנית לנצל את התנאים המדיניים המשתנים (באירופה) לשם קידום יעדיה.

כוח צבאי: איחודה של גרמניה הושג ע"י הכוחות השמרניים של השלטון הפרוסי, שמייצגם העיקרי היה הקנצלר, אוטו פון ביסמרק. השלטון השמרני הוא שהביא לאיחוד במאבק צבאי אלים ("בדם ובברזל") ולא כוחות מהפכניים ליברליים. ביסמרק הצליח לייסד **צבא פרוסי חזק ומחומש** שבאמצעותו כבש שטחים ואיים על מתנגדים. כך למשל ב- 1866 נלחם באוסטריה וגבר עליה. הציבור גויס להילחם באויב אמיתי או מדומה, כך התגבשה הזהות הלאומית הייחודית של גרמניה שלא התבססה על ערכים ליברליים והומניסטיים.

תמיכת המדינות הגרמניות, תחילה מדינות הצפון שהתאחדו כנגד אוסטריה, ולאחר מכן התלכדותן של מדינות הדרום נגד צרפת.

קבלת תמיכתן של מדינות אירופה החזקות (צרפת, בריטניה, רוסיה ואיטליה) נגד אוסטריה.

איחוד הכוחות הגרמנים – מסקנתם של חברי התנועה הלאומית הגרמנית מכישלון אירועי "אביב העמים" (1848) הייתה כי כדי להשיג את המטרות הלאומיות יש להימנע מפיצול פנימי של הכוחות הלאומיים (הגרמנים), ולשם כך יש להשיג את תמיכתו המוקדמת של מלך פרוסיה (וילהלם הראשון).

תוצאות המאבק הלאומי בגרמניה :

- בשנת 1871 באולם המראות שבארמון ורסאי, הוכתר הקיסר, וילהלם הראשון לקיסר "הקייזר" (בגרמנית) הראשון של גרמניה המאוחדת, ששמה הרשמי היה "הרייך השני". הרייך השני התקיים במשך 47 שנים, משנת 1871 ועד לתום מלחמת העולם הראשונה ב-1918.
- הקמת הקיסרות הגרמנית השלימה את תהליך איחוד גרמניה. פעילותו של ביסמרק הפכה אותו לדמות לאומית נערצת ומשמעותית בשלטון בגרמניה. הוא הנהיג את מדיניות החוץ של הקיסרות והחזיק בפקוד העליון על צבאות הקיסרות. כמו כן, הוא התערב בכלכלה ובענייני החברה הגרמנית, הנהיג מדינת רווחה אשר מעניקה זכויות לפועלים ולעובדים. במקביל, השלטון במדינה הגרמנית המשיך לחזק את הרגש הלאומי והתודעה הלאומיות ע"י סמלים לאומיים, מערכת החינוך, שמירה על השפה והפולקלור (התרבות), ציון אירועים היסטוריים ועוד.
- איחוד גרמניה לא ביטל לחלוטין את החלוקה המדינית הקודמת. המדינות המתאחדות הוסיפו ליהנות ממידה רבה של אוטונומיה (שלטון עצמי) פנימית. הן הוסיפו להחזיק בממשלות נפרדות ובצבאות נפרדים (שהיו כפופים לפיקודו של הקיסר הגרמני).
- גרמניה פרסמה חוקה בה הוחלט שהקיסר עומד בראש המדינה והצבא. עוד הוחלט כי גרמניה תהיה למעשה פדרציה – מדינות שינהלו את ענייני הפנים באופן עצמאי ואילו ענייני מדיניות החוץ, הביטחון והכספים נוהלו בידי הממשלה המרכזית. חוקת גרמניה המאוחדת קבעה כי הפרלמנט של גרמניה, הרייכסטאג, ייבחר אחת לחמש שנים בבחירות חשאיות ושוות, כלומר לכל בוחר קול אחד בקלפי ללא התחשבות בהשכלתו, במעמדו החברתי או ברכושו.
- גרמניה שאיחדה הושג באמצעות כוח וכיבוש, משקפת סוג של לאומיות אינטגרלית (משולבת). הציבור גויס להילחם באויב וכך התגבשה זהותו הלאומית הייחודית שלא על בסיס ערכים ליברליים והומניסטיים. לאומיות מסוג זה עשויה להביא לידי הישגים לאומיים, למשל, בהיבטים כלכליים וצבאיים, אך היא עלולה לגרום לשנאת הזר, ללאומנות וגזענות.

התנועה הציונית היהודית

הגורמים לצמיחתה וגיבושה של התנועה הציונית.

1. **אנטישמיות** – בעבר האנטישמיות כלפי היהודים הייתה על רקע דת. אולם במהלך המאה ה-19 התפתחה **במרכז ובמערב אירופה**, אנטישמיות שנקראה "אנטישמיות מודרנית". אנטישמיות זו התבססה על תיאוריות לאומניות וגזעניות והתחזקה בעקבות הצלחתם הכלכלית של היהודים. האנטישמיות המודרנית התבטאה בכתבי עת, בעיתונים ובספרים, ולא באלימות פיזית (כפי שקרה במזרח אירופה עליה נפרט בהמשך), כיוון שהיהודים נחשבו באזורים אלה לאזרחים שווים זכויות (לאחר קבלת האמנציפציה), ועל כן פגיעה בהם (כמו בכל אזרח), נחשבה לעברה פלילית.

במזרח אירופה לעומת זאת, האנטישמיות הוסיפה להיות על רקע דתי, ובנוסף רעיונות ההשכלה לא חדרו לאזור זה של אירופה ולכן היהודים לא קיבלו שם אמנציפציה, ולא היו שווים זכויות. הפגיעה בהם לרוב לא נאכפה על ידי המשטרה או הממשל הרוסי, ולכן הם נפגעו גם מבחינה פיזית, ועמדו לא פעם בפני סכנה קיומית. שני האירועים הקשים והמשמעותיים ביותר מבחינה היסטורית שחווי היהודים **במזרח אירופה** היו: פוגרום "**סופות בנגב**" (1881) ופוגרום **קיישיניב** (1903). המשטרים במזרח אירופה עודדו פוגרומים ונקטו צעדים נגד היהודים בשטחים. הפתרון היה הקמת תנועה לאומית יהודית שתמצא פתרון מידי לבעיית היהודים באירופה.

2. **כישלון האמנציפציה** - במדינות מערב ומרכז אירופה זכו היהודים לאמנציפציה (שוויון זכויות ושוויון הזדמנויות). היהודים ניצלו שוויון זה והצליחו להגיע לתפקידים בכירים במשרותיהם. אולם, דווקא שילובם והצלחתם עוררו התנגדות רבה, קנאה ואף לשנאה כלפיהם. התקווה הגדולה שעוררה האמנציפציה התחלפה באכזבה גדולה בעקבות התגברות האנטישמיות. כתוצאה מכך התעוררה התנועה הציונית שהציעה פתרון לאומי טריטוריאלי לעם היהודי.

*יש לשים לב שזהו 'כשלון' האמנציפציה ולא 'האמנציפציה'.

3. **התעוררות הלאומיות בקרב עמי אירופה** - במאה ה-19, שטף את אירופה גל של לאומיות שפרץ כתוצאה מרעיונות ההשכלה, הרומנטיקה והמהפכה הצרפתית. העמים הכבושים ומיעוטים לאומיים הצמיחו מתוכם תנועות שקראו לעמים להיאבק למען שחרור לאומי. היהודים היו חשופים לפרסומים אלה והושפעו מהם. הם הבינו שגם הם קבוצה לאומית שיש לה את כל המרכיבים של שייכות לאומית, ורצו לחקות את עמי אירופה שקיבלו עצמאות. בנוסף, התנועות הלאומיות הבליטו את היהודים כיסוד זר ולא שייך, לכן הפתרון הוא הקמת תנועה יהודית שתאחד את היהודים ותפעל לשחרור לאומי.

הנחות היסוד של התנועה הציונית.

- העם היהודי הוא אומה ככל העמים ויש לו עבר, מסורת ועתיד משותף.
- העם היהודי שואף לחיות את חייו במולדת אחת כשם שלכל העמים מולדת משלהם.
- רק העם היהודי (בסיוע אחרים) יוכל לממש את שאיפותיו הלאומיות.

מטרות התנועה הציונית.

- שיבת העם היהודי לארצו.
- הפצת הרעיון הציוני במזרח אירופה.
- רכישת קרקעות בארץ ישראל ועבודת אדמה.
- חתירה להכרה בינלאומית מצד מעצמות אירופה שיכירו במפעל הציוני שמחדש את ימיו כקדם.

הקשיים שעמדו בפני התנועה הציונית.

1. היה חוסר קשר בין האגודות וחוסר שיתוף פעולה למרות שכולם פעלו לאותה מטרה.
2. האגודות נתקלו בקשיים כספיים.
3. האגודות במזרח אירופה פעלו בסתר מאחר והשלטונות הרוסיים ראו בהם כגורם ששואף לפגוע במדינה.
4. היה פער בין האידיאולוגיה לבין המימוש בפועל, כי האגודות לא יכלו לסייע למושבות הראשונות שהוקמו על ידי חברי האגודה.

בנימין זאב הרצל.

תחנות בחייו של הרצל.

1860-הרצל נולד בממלכת הונגריה.

1885- הרצל סיים את לימודי הדוקטורט במשפטים והפך לדוקטור למשפטים

1891 - נתמנה לכתב העיתון הווינאי "נויה פרייה פרסה" והיה לשליחו המיוחד בפריז.

1895 - (ינואר) נכח בטקס שלילת הדרגות של אלפרד דרייפוס (קצין יהודי ששירת בצבא צרפת והואשם בריגול נגד צרפת). הכיר את מאכס נורדאו אשר הביע תמיכה בדרכו המדינית של הרצל. (מאי) נפגש עם הברון מוריס דה הירש בתקווה לקבל סיוע כספי למימוש תכניותיו הציוניות, אבל הפגישה ביניהם לא הוכתרה בהצלחה.

1896 - (14 בפברואר) פרסם את חיבורו "מדינת היהודים", המכיל את תמצית תכניתו הציונית המדינית, ובו ניסיון לפתרון מודרני של שאלת היהודים באמצעות הקמת ישות מדינית ריבונית ליהודים. לאחר פרסום הספר, הרצל, שהיה ידוע כסופר-מחזאי ועיתונאי מצליח, החל להתפרסם כמנהיג פוליטי השואף להגשים את חלומו. הרצל התחיל לפעול בנידון והתקבל לראיון אצל הדוכס הגדול מבאדן.

1897 - התכנס הקונגרס הציוני הראשון בהנהגתו של הרצל ובתמיכת מאכס נורדאו, אריה לייב מוצקין ואברהם אוסישקין ובהשתתפות צירים מ-16 מדינות, בו נתקבלה תכנית באזל. לאחר הקונגרס הרצל כתב ביומנו. "בבאזל ייסדתי את מדינת היהודים"; נוסדה ההסתדרות הציונית; הוקמו מוסדות ההנהגה הראשונים. הקונגרס, "הוועד הפועל הגדול" ו"הוועד הפועל המצומצם"; (מרץ) הרצל כינס בווינה ועידת הכנה לקונגרס הציוני; (4 יוני) יסד את השבועון "די ולט" ("העולם"). בתקופה זו הרצל התגלה כמנהיג אמיץ ובעל תושייה שאינו פוחד מאתגרים.

1901 - (מאי) נתקבל לראיון אצל הסולטן בקושטא; (אוקטובר) הבנק הציוני כשר לפעולה; (26-30 בדצמבר) כינס את הקונגרס הציוני החמישי בבאזל, ובו נוסדה "הקרן הקיימת לישראל".

1902 - (יולי) העיד בפני ה"ועדה המלכותית לכניסת זרים" בלונדון; ניהל שיחות עם הלורד רוטשילד בלונדון; (אוקטובר) פרסם את הרומן "אלטנוילנד".

1903 - (22 באוקטובר) נתקבל לראיון אצל שר המושבות הבריטי, ג'וזף צ'מברלין, לשם שקילת אפשרות הקמת מדינה יהודית באוגנדה.

1904 - (מרץ) יצא לקהיר בעקבות משלחת החקר לחצי האי סיני וניהל שם מו"מ עם הנציב העליון הבריטי ועם ממשלת מצרים; (5 באוגוסט) נסע לרוסיה הצארית, שם קיבל את הבטחתו של שר הפנים הרוסי להמליץ על התכנית הציונית בפני הסולטן והתקבל בהתלהבות על ידי המוני היהודים, במיוחד בוויילנה; הגיש לקונגרס הציוני השישי בבאזל (23-28 באוגוסט) את "הצעת אוגנדה" והיא עוררה התנגדות רבה. אוסישקין היה מראשי המתנגדים שלה.

3 ביולי, כ' בתמוז תרס"ד - הרצל נפטר באדלך, אוסטריה, והוא בן 44 שנים במוותו. בתקופה הקצרה של פעילותו הרצל הפך למיתוס לאומי. מסירותו ללא סייג, כושר עשייה בלתי נדלה, אמונה ואידיאולוגיה חזקה בצדקת דרכו סללו את הדרך להקמת מדינת ישראל.

עיקרי הציונות המדינית של הרצל.

1. היהודים הם לאום ואין להם סיכוי להשתלב כלאום במדינות לאומיות אחרות.
2. האנטישמיות תתגבר בכל מקום שיהודים יגיעו אליו.
3. הפתרון לבעיית היהודים הוא יציאת היהודים מהארצות שבהן הם חיים למדינה לאומית עצמאית משלהם, ארץ ישראל.
4. יציאת היהודים חייבת להיות בדרכים גלויות וחוקיות. התיישבות בארץ ישראל חייבת בהסכמת העמים (צ'רטר) – היות והסכמה זו נותנת הכרה רשמית בתנועה הציונית כנציגת העם היהודי, והכרה בעובדה שהיהודים זכאים לטריטוריה משלהם.
5. השלטונות במדינות השונות יסייעו ליהודים לצאת ממדינותיהם ובכך תיפתר בעיית האנטישמיות.

הפעילות של הרצל בתחום הספרותי.

הספר "מדינת היהודים".

הספר "מדינת היהודים", שכתב הרצל ב-1896, מתחלק לשני חלקים.

1. הבעיה של העם היהודי.

לאנטישמיות, השנאה כלפי יהודים, יש שורשים עמוקים והיא לא תחלוף מן העולם. גם כאשר היהודי מהגר לארץ אחרת, מלווה אותו השנאה. בעיית היהודים נובעת מכך שרואים ביהודים נטע זר ומנסים לדחוק אותם מהחברה. האנטישמיות לא תיעלם כל עוד יישארו היהודים בגולה, בקרב העמים האחרים. בעיית היהודים היא בבסיסה בעיה לאומית, לכן הפתרונות שהיו קיימים עד אז כמו התבוללות ואמנציפציה לא יפתרו את בעיית האנטישמיות. העם היהודי הוא עם ללא

מדינה, ואינו יכול לחיות כלאום בקרב לאומים אחרים. פתרון הבעיה הוא פתרון לאומי-מדיני – יש להקים מדינה לעם היהודי בטריטוריה כלשהי.

2. הפתרון.

מכיוון שהבעיה של העם היהודי היא בעיה לאומית, גם על הפתרון להיות לאומי – הקמת מדינה יהודית ריבונית, בהסכמת המעצמות, בה יחיו כל היהודים, והגירת היהודים אליה. הרצל שם דגש על קבלת הריבונות ופחות על מיקום המדינה ("שטח המדינה יכול להיות בארץ ישראל או בארגנטינה..."), אם כי יש עדיפות לארץ ישראל. יש לחפש את תמיכת העמים – העמים יתמכו בהקמת מדינה יהודית כי הגירה של יהודים מארצותיהם תגרום לפינוי משרות ומקומות עבודה, ובכך להקלה כלכלית עבור העמים. עצם הבקשה תיתן ליהודים מעמד של כבוד בעולם.

הדרך להשגת מדינה ליהודים.

- הכרה בינלאומית – יש להשיג צ'רטר, אישור משפטי להתיישבות היהודים בטריטוריה מסוימת, מהעמים החשובים בעולם, כלומר המדינה תקום בהסכמת העמים. הרצל שם דגש רב על הדרך הדיפלומטית של קבלת האישור ממדינות העולם.
- אופי ההגירה – הגירת היהודים למדינתם תיעשה בצורה גלויה, מאורגנת ומהירה ולא כ"גנבים בלילה".

יש להקים שני גופים שיעסקו בהכנה להקמת המדינה.

- **"החברה היהודית"** – גוף כלכלי שיפעל לארגון ההגירה היהודית מהגולה על ידי גיוס כספים ורכישת אדמות בשטח שמיועד למדינה. בנוסף יהיה אחראי להוציא את כל היהודים מאירופה בצורה מאורגנת.
- **"אגודת היהודים"** – גוף מדיני שינהל משא ומתן עם המעצמות על מנת לקבל צ'רטר.

אופייה של מדינת היהודים על פי הרצל.

בספר מדינת היהודים חזה הרצל את מדינת היהודים כדמוקרטיה וכמדינת מופת מתוקנת, שישררו בה הצדק והשוויון. תהיה בה סובלנות דתית והדת תופרד ממדינה. המדינה תהיה מושתתת על רעיונות חברתיים, כגון. יום עבודה של שבע שעות, תמיכה בפועלים, יזמות עסקית, עבודת כפיים וחוקה מודרנית. המדינה תהיה מודרנית ובעלת טכנולוגיה מפותחת. יהיו בה שירותים חברתיים מפותחים, והיא תדאג לפועלים ולבתי ספר מעולים.

הרצל דיבר על מדינה ליהודים ולא מדינה יהודית, על הפרדת דת ממדינה.

הפעילות של הרצל בתחום הארגוני.

כינוס הקונגרס הציוני הראשון בבאזל, שוויץ (1879).

הרצל החליט לפנות אל נציגי העם היהודי דרך כינוס קונגרס של נציגים יהודים ממדינות שונות, על מנת לגבש תכנית לפתרון שאלת היהודים.

משתתפים בקונגרס. כ-200 נציגים של קהילות יהודיות הגיעו לבאזל שבשוויץ.

מטרות הקונגרס.

- איחוד המחנה הציוני ופנייה ישירות לעם היהודי
- הצגת הבעיה היהודית והעמדתה בראש סולם העדיפויות של העם היהודי.
- הקונגרס יהווה במה בינלאומית כלפי עמי העולם, על מנת שכולם יחד יהיו שותפים לפתרון הבעיה היהודית.

בקונגרס נמצאה הנוסחה המדינית אשר היוותה את דגל הציונות המדינית – **תכנית באזל**.

מטרת תכנית באזל.

"הציונות שואפת להקים לעם היהודי בית מולדת מובטח בארץ ישראל על פי משפט הכללי".

כלומר, מטרת הציונות היא להקים מדינה עצמאית לעם היהודי בארץ ישראל, שתזכה לאישורן ולהכרתן של מדינות העולם. בתכנית זו לא השתמשו במילה המפורשת "מדינה" על מנת לא לעורר התנגדות של האימפריה העות'מאנית ששלטה באותה תקופה בארץ ישראל והייתה עלולה לחשוש ממרד של הערבים כנגדה, ועל מנת לא להרתיע מעצמות נוספות מלתת לציונות את תמיכתן.

דרכי ההגשמה על פי תכנית באזל.

- **ציונות מעשית** – יישוב ארץ ישראל על ידי עובדי אדמה ובעלי מלאכה שיכינו את הבסיס לקראת העלייה ההמונית. זוהי ציונות מעשית היות והיהודים עושים מעשה ועולים לארץ ישראל.
- **הקמת מסגרות ארגוניות** שיקיפו את כלל היהודים על ידי ליכודם בעשייה הכלכלית, בהתאם לחוקי כל הארצות.
- **ציונות רוחנית** - חיזוק הרגש הלאומי היהודי וההכרה הלאומית בקרב היהודים בגולה.
- **ציונות מדינית-דיפלומטית** – ביצוע משוא ומתן עם ממשלות אירופה למען השגת הסכמתן (צ'רטר) להשגת טריטוריה עבור העם היהודי.

חשיבות תכנית באזל.

תכנית באזל מהווה פשרה בין כל הזרמים הציוניים – הציונות המעשית באה לידי ביטוי בעלייה לארץ ישראל, הציונות הרוחנית באה לידי ביטוי בהגברת הרגש הלאומי והציונות המדינית באה לידי ביטוי ברצון לקבל צ'רטר.

הדרכים בהן תכנית באזל מבטאת את השקפתו של הרצל.

1. הרצל האמין שהתנועה הציונית צריכה לקום בגלוי ולהשיג הכרה בינלאומית, כלומר צ'רטר.
2. האמצעים המפורטים בתכנית מבטאים רעיונות מרכזיים של הרצל כמו. פנייה לממשלות, טיפוח הרגש הציוני, תכנון עלייה והתיישבות.

ההסתדרות הציונית העולמית.

בקונגרס הציוני הראשון נולד הגוף המבצע (ארגונים מדיניים) של הציונות ההסתדרות הציונית העולמית. להסתדרות הציונית היו עשרות סניפים בכל העולם ומוסדותיה העיקרים היו.

- **הקונגרס הציוני** – המוסד העליון בקביעת מדיניות ההסתדרות הציונית, ולענייני חקיקה ותקציב. נציגיו נבחרים על ידי כל שוקלי השקל (כינוי לכל יהודי ששילם מס חברות

להסתדרות הציונית). נקבע שהקונגרס יתכנס מדי שנה ואחר כך הוחלט שהקונגרס יתכנס כל שנתיים.

- **הוועד הפועל הציוני** – גוף האחראי לביצוע החלטות הקונגרס. חבריו נבחרים על ידי חברי הקונגרס
- **הוועד הפועל המצומצם** – מרכז ההנהלה הציונית. גוף האחראי לכל המגעים והפעולות השוטפות של ההסתדרות הציונית. חבריו נבחרים על ידי חברי הוועד הציוני.
- בנוסף למוסדות אלו, הוקמו במהלך הקונגרסים הבאים גופים כלכליים שונים שתפקידם היה לדאוג לכל העניינים הכלכליים שקשורים ביישוב ארץ ישראל.
- **קרן קיימת לישראל** – הוקמה ב-1901. נועדה לרכוש אדמות בארץ ישראל ולהפוך אותם לאדמות לאום. תרומת הגוף הייתה ברכישת אדמות בארץ ישראל.
- **אוצר התיישבות היהודים** – הוקם ב-1899. מכשיר כספי לכל הפעולות המדיניות כלכליות של ההסתדרות הציונית. שימש לאיסוף כספי התרומה ולמימון פעילות ההסתדרות.
- **בנק אנגלו-פלסטינה** – הוקם ב-1902 כחברת בת של אוצר התיישבות היהודים. המוסד הכספי לפעילות ההסתדרות הציונית בארץ ישראל.
- **קרן היסוד** – מימנה את מפעלי התיישבות בארץ ישראל.

חשיבותו של הקונגרס הציוני הראשון (קונגרס באזל).

1. **יסוד "מדינת היהודים"** – בבאזל הונח הבסיס למדינה שבדרך, כפי שאמר הרצל. "בבאזל יסדתי את מדינת היהודים".
2. **פריצה אל דעת הקהל הבינלאומית** – הקונגרס הביא לכך שהמעצמות החלו לראות בציונות תנועה לכל דבר.
3. **הנהגה לאומית** – הקונגרס שימש כאסיפה לאומית. הוקמה בו הנהגה לאומית אשר ביטאה את השאיפות הלאומיות של העם היהודי (תחילתו של פרלמנט).
4. **יסוד ההסתדרות הציונית** – ההסתדרות הציונית הייתה הגוף המבצע של הציונות.

הפעילות של הרצל בתחום המדיני.

רקע.

עיקר פעילותו המדינית של הרצל מול המדינות השונות התמקדה במטרה להשיג צ'רטר. הרצל ראה בצ'רטר אמצעי שיעלה את כבודו של העם היהודי וכאמצעי שידרבן את ההמונים היהודים לשאיפה לאומית. באותן שנים שלטה בארץ האימפריה העות'מאנית שהייתה במגמת התפוררות. בתחילה פנה הרצל לגרמנים שהיו בקשרים הדוקים עם הטורקים, לאחר מכן הוא נפגש ישירות עם הסולטן הטורקי ולבסוף נפגש עם הבריטים.

המגעים עם גרמניה להשגת צ'רטר על ארץ ישראל.

גרמניה הייתה מעצמה אירופאית המקורבת מאוד לאימפריה העות'מאנית בגלל ההשקעות הכספיות והצבאיות שהעניקה לה. הרצל רצה לנצל את ההשפעה הגרמנית על האימפריה העות'מאנית כדי שישכנעו את הסולטן הטורקי להעניק צ'רטר ליהודים בארץ ישראל.

כדי לקדם מטרה זו נפגש הרצל עם קיסר גרמניה וילהלם השני בשנת 1898.

הנימוקים שהציג הרצל בפני הגרמנים.

1. **החלשת האופוזיציה בגרמניה** - היהודים נחשבו לתומכי המפלגות הסוציאליסטיות והליברליות המתנגדות למשטר הגרמני. יציאת היהודים מגרמניה תחליש תנועות אלו.
2. **חיזוק התרבות הגרמנית** – תמיכה גרמנית תעניק אפשרות להקים בארץ בסיס תרבותי גרמני שיופץ במזרח התיכון.
3. **פתרון בעיית האנטישמיות** – היהודים החיים בגרמניה יעברו לארץ ישראל ובכך תיפתר בעיית האנטישמיות בגרמניה.

תוצאות המגעים.

הקיסר הגרמני התנגד לתכנית משום שרצה לשמר את מערכת היחסים הטובה עם הטורקים שהתנגדו לתכנית. לכן התכנית נכשלה.

המגעים עם טורקיה להשגת צ'רטר על ארץ ישראל.

בשנת 1901, לאחר כישלון המגעים עם גרמניה, החליט הרצל לפנות ישירות אל הסולטן הטורקי עבד אל-חמיד במטרה להשיג צ'רטר.

הנימוקים שהציג הרצל בפני הטורקים.

1. סיוע לטורקים בפדיון חובותיה הבינלאומיים, באמצעות ההון היהודי, בתמורה לקבלת הצ'רטר.
2. יישוב ארץ ישראל ביהודים בחסות הטורקים יביאו לפריחה כלכלית באזור.
3. היישוב היהודי שיוקם יהיה נאמן ותומך בשלטון הטורקי.

תוצאות המגעים.

הסולטן הטורקי סירב להעניק את הצ'רטר המיוחל להרצל. הוא הציע ליישב יהודים בשטחים אחרים של האימפריה, רק לא בארץ ישראל וללא רציפות טריטוריאלית.

הסיבות לכישלון המגעים.

1. הסולטן סבר שהרצל יתקשה לעמוד בהתחייבויות הכלכליות בגלל סירובם של בעלי הון יהודים להשקיע במפעל הציוני.
2. הסולטן דחה את ההצעה משום שחשש שהתיישבות מרוכזת של יהודים בארץ ישראל תגביר את התסיסה בקרב התושבים הערבים ברחבי האימפריה ותגרום לפירוק האימפריה העות'מאנית.
3. הסולטן חשש שמתן צ'רטר יגביר את מעורבות המעצמות בארץ ישראל ויחליש את טורקיה.

המגעים עם בריטניה להשגת צ'רטר על ארץ ישראל.

הרצל המשיך במגעיו הדיפלומטיים להשגת צ'רטר למרות כישלונות המגעים עם הגרמנים והטורקים. הוא נפגש עם שר המושבות הבריטי צ'מברלין כדי לקבל ממנו צ'רטר **באחד השטחים הסמוכים לארץ ישראל**. קפריסין או אל-עריש שבחצי האי סיני.

הנימוקים שהציג הרצל בפני הבריטים.

1. המושבה היהודית שתקום תהיה פרו-בריטית ותשמור על האינטרסים של בריטניה בתעלת סואץ.
2. תפסק ההגירה מרוסיה לבריטניה, משום שהיהודים יבואו למושבה החדשה.

עמדת הבריטים.

תכנית אל-עריש/סיני - ממשלת בריטניה קיבלה בהתחלה את התכנית ושלחה ועדה לסיני שתבדוק את התנאים להקמת התיישבות יהודית במקום, כשלב ביניים לקראת קבלת ארץ ישראל. התכנית נפסלה בגלל בעיית המים במדבר סיני ובגלל התנגדות המצרים.

תכנית קפריסין - ההצעה נדחתה בגלל התנגדות תושבי האי לקבל את היהודים.

תכנית אוגנדה.

באפריל 1903 נפגש הרצל פעם נוספת עם שר המושבות הבריטי צ'מברלין, והועלתה הצעת אוגנדה – התיישבות יהודית אוטונומית באוגנדה שבאפריקה תחת השלטון הבריטי.

הרצל נטה לקבל את התכנית משום שבאותה עת התרחש פוגרום קשה נגד היהודים בקיישינב שברוסיה. הרצל הבין שיהודי רוסיה נמצאים בסכנה ולכן ביקש עבורם פתרון מידי. הוא שמר את ההצעה בסוד והביאה לדיון בקונגרס הציוני השישי בבאזל. במהלך הדיון בקונגרס פרץ ויכוח סוער בין מתנגדי התכנית לתומכיה.

נימוקי התומכים.

- אוגנדה היא מקלט לילה, כלומר פתרון זמני ליהודים שנמצאים במצוקה.
- אוגנדה תהיה שלב הכנה שבו יתנסו היהודים בניהול מדינה, כך שכאשר יתקבל צ'רטר לארץ ישראל יהיו מוכנים ומנוסים בניהול מדינה.
- התכנית מהווה הכרה של מעצמה אירופית חשובה ברעיון הציוני ולכן אין לדחותה.

נימוקי המתנגדים.

- זוהי בגידה ברעיון הציוני – "אין ציונות ללא ציון". פתרון זמני עלול להפוך לקבוע.
- כל מקום שאינו ארץ ישראל לא ימשוך אליו יהודים.
- אין לעם היהודים די משאבים להשקיע גם באוגנדה וגם בארץ ישראל.

תוצאות תכנית אוגנדה.

הצעת אוגנדה הועלתה להצבעה בקונגרס הציוני השישי וזכתה לרוב מצומצם (176 נגד 143). הרצל החליט לחזור בו מההצעה, למרות שזכתה ברוב, כדי למנוע פילוג בתנועה הציונית. הרצל נעל את הקונגרס באווירת פיוס והכריז - "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני".

פעולות הציונים בארץ ישראל עד מלחמת העולם

הראשונה.

חשיבותה של התקופה.

בתקופה זו התנהלה פעילות ציונית בארץ ישראל, לצידה של הפעילות הציונית (בעיקר של הרצל) בגולה. הפעילות הציונית באה לידי ביטוי בשתי עליות שהגיעו לארץ בתקופה זו.

- העלייה הראשונה. 1881-1904

- העלייה השנייה. 1904-1914

בעלייה הראשונה הגיעו כ-25 אלף עולים, מרביתם ממזרח אירופה, ובעלייה השנייה כ-35 אלף עולים מאותן ארצות. בשתי העליות הגיעה כמות קטנה של עולים מתימן.

הפעילות הציונית בתקופה זו הייתה למעשה הנחת היסודות להקמת המדינה היהודית בעתיד.

הגורמים לעליות.

1. **האנטישמיות ברוסיה** - לאורך כל תקופת העליות סבלו יהודי רוסיה מגלי פוגרומים ומחוקים אנטי-יהודיים מצד השלטונות הרוסיים, שניסו להציג את היהודים כאחראיים לצרורותיה של רוסיה. הפוגרומים הקשים הללו, כמו "סופות בנגב" בראשית התקופה ופוגרום קייסנב בסופה, הביאו את היהודים למסקנה שעליהם לשנות את מציאות חייהם, וחלקם בחר לעלות לארץ ישראל.

2. **המצב הכלכלי** - פרנסת יהודי רוסיה נפגעה בעקבות הרדיפות והחוקים האנטי-יהודיים.

3. **השפעת קול קורא** - המורה ויתקין קרא לעלייה מיידית לארץ ישראל. הוא קרא לצעירים שאוהבים את העם היהודי ואת ארץ ישראל לקום ולעלות מיד לארץ ישראל.

4. **מות הרצל** - מותו של הרצל ב-1904 עורר גל של רצון לממש את צוואתו המדינית ולהוכיח שהתנועה הציונית יכולה להמשיך לפעול גם לאחר טראומה זו.

5. **המצוקה והתקוות המשיחיות של יהודי תימן** - יהודים הגיעו מתימן בשתי העליות הללו בשל מצוקה כלכלית קשה, גזרות מצד השלטון ואמונה משיחית-דתית שעלייתם מקרבת את ימי המשיח.

מאפייני העולים.

1. לעולים לא היה ידע בסיסי בחקלאות, היות ובמדינות שמהם באו הם עסקו במסחר.

2. צעירים ורווקים - רוב העולים היו רווקים, רובם גברים ומעט נשים, שעלו לארץ בעיקר מרוסיה.

3. צעירים מהפכנים שמרדו במוסכמות החברה המסורתית-דתית. הם היו חילוניים שהאמינו כי הם יכולים לברוא עולם חדש בארץ ישראל, ערכי יותר ומוסרי יותר על ידי עבודות אדמה, עמל כפיים ועבודות יצרניות.
4. עלייה ספונטנית - אין ארגון מסוים אליו השתייכו העולים והם עלו ללא מנהיגות מרכזית, כיחידים, קהילות ואגודות.

הישגי/פעולות העליות.

- בתחום ההתיישבות - המושבות (עלייה ראשונה) בסיוע רוטשילד, הקבוצות (עלייה שנייה), העיר תל-אביב בסיוע המשרד הארצישראלי.
  - בתחום הפוליטי - שתי מפלגות שדאגו לפועלים. מפלגת "הפועל הצעיר" ומפלגת "פועלי ציון".
  - בתחום הביטחוני – ארגון בר-גורא, ארגון השומר.
  - בתחום החברתי – הסתדרות המורים, הסתדרות הפועלים, הקמת מקומות לצורכי הפועלים.
  - בתחום התרבותי-חינוכי – מלחמת השפות, אליעזר בן-יהודה, עיתונים והקמת בתי-ספר עבריים.
  - אישים וארגונים שעזרו – הברון רוטשילד (איש), המשרד הארצישראלי (ארגון).
- *יש לפרט על ההישג שבחרתם להציג.

המושבה.

(או "הישגי העלייה הראשונה בתחום ההתיישבות")

כרבע מן העולים בעלייה הראשונה בחרו בהתיישבות חקלאית והם הקימו 23 מושבות ממוטולה בצפון ועד גדרה בדרום. המושבות הוקמו בשלושה גושים.

- מושבות יהודה - פתח תקווה, ראשון לציון ורחובות.
- מושבות השומרון - זיכרון יעקב וחדרה.
- מושבות הגליל - יבנאל, כפר תבור, ראש פינה, יסוד המעלה ומטולה.

הגדרה. מושבה היא יישוב חקלאי שבו הייתה לכל איכר בעלות פרטית על האדמה, על המשק החקלאי ועל הבית.

מאפייני המושבה.

1. **התבססות על עבודה שכירה** – העבודה השכירה במושבות הייתה בעיקר של ערבים מהכפרים.
2. **קיום תקנון ומוסדות לעזרה הדדית** – בכל מושבה התקיים תקנון ומוסדות לעזרה הדדית.
3. **התבוססות על ענף אחד** - תחת חסותו של הברון רוטשילד רוב המושבות התבססו על ענף המטעים, אך במושבות הגליל התפתח ענף הפלחה (תבואות למיניהן).
4. **בעלות פרטית** - בעלות פרטית על האדמה, על המשק החקלאי ועל הבית.
5. **אוכלוסייה מסורתית.**

קשיי המושבות.

1. המושבות, שהוקמו בעיקר על ידי פעילי אגודות חובבי ציון, נתקלו בקשיים רבים, ולמעשה עמדו בפני התמוטטות כלכלית.
  2. חוסר ידע וניסיון בחקלאות ולכן רכשו אדמות לא מתאימות לעיבוד.
  3. מחסור בכסף.
  4. העולים לא היו רגילים לתנאי הארץ. טמפרטורה גבוהה מאוד והשתוללה מחלת הקדחת.
  5. בעיות ביטחון עם הערבים.
  6. השלטון הטורקי העמיד בפניהם קשיים עד שלבסוף אסר על עלייה לארץ ועל קניית אדמות.
  7. היעדר תשתיות בתחומי תחבורה, תקשורת, כלכלה מודרנית והיעדר מקורות מים מסודרים.
- בעקבות קשיים אילו פנו מתיישבים מראשון לציון בבקשת עזרה לברון רוטשילד, שהיה יהודי צרפתי בעל זיקה עמוקה ליהדות, והוא נחלץ לסייע למושבות ולמעשה הצילן מהתמוטטות.

הברון רוטשילד.

(או "אישים שסייעו לעליות")

הסיבות לסיוע הברון רוטשילד.

1. **מצבה הקשה של יהדות מזרח אירופה** - הברון רוטשילד היה מודע למצבם הקשה של היהודים ולפוגרומים שם וקיווה שסיוע מצדו יסייע להציל את היהודים שם. זיקתו העמוקה ליהדות מנעה ממנו להישאר אדיש למצוקה זו.
2. **ההתבוללות של יהודי מערב אירופה** - רוטשילד חשש מאוד ממגמת ההתבוללות ההולכת ומעמיקה בקרב יהודי צרפת וקיווה שמפעל סיוע זה ימנע את המשך ההתבוללות. רוטשילד גם קיווה להוכיח שהיהודים מסוגלים לעבודה יצרנית.

דרכי הסיוע של הברון רוטשילד.

הסיוע של הברון רוטשילד זכה לשם "משטר החסות" או "האפוטרופסות". הברון רוטשילד למעשה נטל תחת חסותו את האיכרים שחיו במושבות בתמורה לתנאים שהוא קבע להם.

1. **תמיכה כספית** - הברון רוטשילד העביר סיוע כספי חודשי לכל משפחה בהתאם למספר הנפשות.
2. **הקמת מושבות חדשות ותמיכה במושבות הקיימות** – רוטשילד רכש קרקעות רבות בארץ וצירף אותן למושבות קיימות או הקים מושבות חדשות. כמעט כל המושבות בארץ נהפכו לתלויות בסיוע של הברון.
3. **סיוע בהדרכה חקלאית** - רוטשילד הביא לארץ מומחים רבים לחקלאות כדי שידריכו את האיכרים בעבודת האדמה ויפקחו על עבודתם. פרט למומחים לחקלאות פעלו גם פקידים שניהלו את ענייני המושבות ואת משטר החסות שיצר הברון.
4. **הרחבת הבסיס הכלכלי של היישוב והרחבת השירותים הציבוריים במושבות** - הברון רוטשילד הביא להרחבת הבסיס הכלכלי באמצעות מפעלים שהוא הקים במקומות שונים, כמו לדוגמה. מפעל משי בראש פינה, היקבים בזיכרון יעקב ובראשון לציון ויוזמות נוספות. במקביל רוטשילד הקים מוסדות חינוך ובריאות במושבות לצד מוסדות דת ובכך סייע לשיפור רמת החיים של המתיישבים.

תוצאות הסיוע.

לסיוע שהעניק הברון רוטשילד למושבות בשנים 1882-1900 היו תוצאות משמעותיות ביותר, לחיוב ולשלילה.

לחיוב.

(או "תרומת רוטשילד")

1. **הצלת המושבות מהתמוטטות** – רוטשילד תמך כספית במושבות שנקלעו למשבר. הסיוע של הברון רוטשילד למעשה הציל את המושבות מהתמוטטות ולפיכך יצר את הבסיס להתיישבות יהודית בארץ ישראל באזורים נרחבים.

2. **שיפור רמת החיים של האיכרים** – הסיוע של הברון בקידום החינוך הלאומי בארץ שיפר רבות את מצבם של האיכרים בתחומי הבריאות והחינוך.

3. **רכישת קרקעות** – הברון רוטשילד רכש קרקעות מרובות בארץ ודאג להקמת יישובים חדשים, ובכך תרם להגברת הבעלות היהודית על הארץ.

4. **הרחבת התשתית הכלכלית** – רוטשילד יצר תשתית כלכלית למושבות. הוא הכניס שיטות כלכליות וארגוניות חדשות ויצר ענפי חקלאות ותעשייה חדשים.

לשלילה.

1. **תלות מוחלטת בפקידים והיעדר עצמאות** – האיכרים איבדו את עצמאותם ונהפכו לתלויים לחלוטין בהוראותיהם של הפקידים. משטר החסות של הברון רוטשילד גרם להתמרמרות גוברת במושבות ולמרירות בכמה מהן, שלא הביאו לשינוי במצב.

2. **תשלום בהתאם למספר הנפשות** – הסיוע של הברון רוטשילד ניתן בהתאם למספר הנפשות ולא בהתאם לתפוקה, כך שלאיכרים לא היה תמריץ מיוחד לעבוד יותר.

3. **פגיעה בעיקרון העבודה העברית** – במסגרת משטר החסות של רוטשילד הועסקו פועלים ערביים רבים, וגם השמירה עברה לידיים ערביות. הדבר הביא לכך שהחזון של עבודה עברית ושל איכריים עצמאיים לא מומש.

הקבוצה.

(או "הישגי העלייה השנייה בתחום ההתיישבות")

חלק מהעולים שהגיעו לארץ בתקופת העלייה השנייה (1904-1914) הושפעו מהרעיונות הסוציאליסטיים שרווחו ברוסיה ופעלו ליצור בארץ מציאות המתאימה לחזון זה - יצירת חברה שוויונית וצודקת במקביל למימוש מטרות הציונות. לכן הם הקימו צורות התיישבות שביטאו את רעיונם, כאשר המשמעותית ביותר מבין הייתה הקבוצה.

הקבוצה הראשונה שהוקמה הייתה דגניה שבעמק הירדן, בעקבות סכסוך שהתפתח באחת החוות הלאומיות בין הפועלים לבין המנהל. דגניה, שהוקמה ב-1909, נחשבת לאם הקבוצות.

מאפייני הקבוצה.

1. **קרקע לאומית** - המתיישבים התיישבו על קרקע לאומית שנמסרה להם בחכירה מטעם המוסדות הציוניים (בדרך כלל קק"ל).

2. **עבודה עצמית** - המתיישבים לא היו מוכנים לעבודה שכירה כלשהי והקפידו לעבוד בעצמם.

3. **שוויון ושיתוף** – העיקרון המרכזי של אנשי הקבוצה היה חיי שיתוף ושוויון, כאשר כל הרכוש הוא משותף ושייך לכל החברים וקיים שוויון בין כל חברי הקבוצה.
4. **קבוצה אינטימית** - עיקרון מרכזי נוסף אצל החברים היה שאין להרחיב את הקבוצה מעבר למסגרת המקורית. לטענתם, חיי שיתוף אמיתיים יכולים להתפתח רק כאשר קיימת היכרות אינטימית בין כל החברים.

מפת ההתיישבות

זתרומה בתחום ההתיישבות
(ההישגים הבולטים של העליות)-

1. ההתיישבות התפרסה על פני מספר אזורים:

- אזור השפלה מבאר טוביה, גדרה, רחובות.
- אזור מישור החוף מחדרה, עתלית זיכרון יעקב.
- אזור הגליל תחתון כפר תבור, יבנאל ודגניה.
- אזור גליל עליון: יסוד המעלה ראש פינה ומטולה.

מטלה לבית: עליכם למקם את הישובים על מפה אילמת של ארץ ישראל להדפיס מגוגל או במייל הכיתתי.

תל-אביב.

(או "הישגי העלייה השנייה בתחום ההתיישבות")

לצד ההתיישבות במושבות ובקבוצות, בחר חלק נרחב מהיהודים שהגיעו לארץ לגור בערים ולא להשתלב בהתיישבות החקלאית. ריבוי היהודים ביפו יצר בעיות חמורות של צפיפות בעיר ועלייה גבוהה במחירי הדירות להשכרה, וגם היחסים עם הערבים לא תמיד היו תקינים. לאור זאת הועלה רעיון מצד יהודים בני המעמד הבינוני להקים בסמוך ליפו שכונה חדשה, שתהווה הבסיס לעיר מודרנית שתיבנה בהתאם לנהוג באירופה באותה תקופה. היוזמים הקימו חברה בשם "אחוזת בית" שפעלה למימוש הרעיון. כ-60 משפחות קנו מגרשים כדי לבנות את השכונה החדשה (בעזרת הסיוע

של המשרד הארצישראלי). ב-1909 נערכה הגרלת המגרשים בין המתיישבים, והחלה בניית השכונה החדשה שבהדרגה התפתחה ונהפכה לעיר תל-אביב.

המשרד הארצישראלי.

(או "ארגונים שסייעו לעליות")

המשרד הארצישראלי הוקם ב-1907 בראשותו של ד"ר ארתור רופין כסניף של ההסתדרות הציונית בארץ ישראל. הקמת הסניף סימלה את הגברת ההתעניינות של ההסתדרות הציונית בנעשה בארץ ישראל.

הדרכים בהן סייע המשרד הארצישראלי ליישוב היהודי.

1. **הקמת חוות לאומיות** – חוות אלו נועדו להכשיר את העולים לעבודה חקלאית לקראת קליטתם במושבות כפועלים חקלאיים או לקראת הקמת ישובים חדשים.
2. **סיוע לעולים** - המשרד סייע לקליטה מוצלחת של העולים שהגיעו מתימן וממקומות נוספים.
3. **סיוע להקמת העיר תל-אביב** - המשרד סייע לתהליך זה באמצעות מתן הלוואות ליוזמים.
4. **רכישת קרקעות** - המשרד פעל לרכישת קרקעות ולהקמת ישובים חדשים תוך שיתוף פעולה עם גופים נוספים (החברה להכשרת היישוב).

הקמת מפלגות הפועלים בתקופת העלייה השנייה.

(או "הישגי העליות בתחום הפוליטי-חברתי")

בני העלייה השנייה, שהיו בעלי תודעה פוליטית-סוציאליסטית מפותחת וניסיון של פעילות מפלגתית שהביאו מרוסיה, הקימו בארץ את מפלגות הפועלים הראשונות - "הפועל הצעיר" ו"פועלי ציון".

- **מפלגת הפועל הצעיר** הוקמה ב-1905 כמפלגה ארצישראלית מקורית. המפלגה התמקדה בפתרון הבעיות בארץ והתרחקה משאלות אידיאולוגיות ומקשר למפלגות סוציאליסטיות אחרות. המפלגה האמינה בעבודה עברית וביצירת מעמד של עובדים יהודיים שיגשימו את הציונות בארץ. המפלגה הקימה מסעדות פועלים, ספריות וקופות הלוואה ופעלה רבות למען הפצת השפה והתרבות העברית. בראש סולם הערכים של המפלגה עמדה הציונות ורק לאחר מכן הסוציאליזם.
- **מפלגת "פועלי ציון"** הוקמה גם ב-1905 והייתה למעשה סניף של המפלגה ברוסיה. המפלגה הושפעה מהאידיאולוגיה הסוציאליסטית המהפכנית ברוסיה והאמינה שגם בארץ יש להנהיג "מלחמת מעמדות" כדי שמעמד הפועלים ינצח, יממש את הרעיון הציוני ויביא לשוויון ולצדק חברתי. עם הזמן, המפלגה החלה להתמקד יותר במציאות המקומית והתרחקה מהרעיון של "מלחמת מעמדות", תוך מאבק מתמיד למען מימוש הרעיון של "כיבוש העבודה" – החלפת העובדים הערבים ביהודים והרגלת היהודים לעבודה פיזית יצרנית. המפלגה סייעה לחבריה על ידי הקמת קופת חולים, מטבחים עממיים וכדומה. כמו

כן, היא התמקדה בתחום השמירה. בראש סולם הערכים של המפלגה עמד הסוציאליזם ורק לאחר מכן הציונות.

המפלגות נועדו לסייע לעולים להתמודד עם מצבם הכלכלי הקשה, לשמש להם מסגרת שתסייע להם בתחום החברתי (תחליף למשפחה), ולייצג ולהביא לשיפור במצב מעמד הפועלים בארץ.

הקמת מסגרות ביטחוניות.

(או "הישגי העלייה השנייה בתחום הביטחוני")

הישג נוסף של אנשי העלייה השנייה קשור להקמת ארגוני שמירה שהביאו לשינוי מצבו של היישוב היהודי בתקופה זו.

ארגון "בר גיורא".

היישובים שקמו בתקופת העלייה הראשונה והעלייה שנייה ניצבו בפני בעיה ביטחונית קשה. שודדים וכנופיות מאורגנות התנכלו ליישובים לעיתים תכופות. תחילה האיכרים הגנו על עצמם ולאחר מכן שכרו שומרים ערבים. עם זאת, פעמים רבות השומרים הערבים שיתפו פעולה עם הפורעים. בני היישובים הכירו בצורך להיערך לשמירה עברית. כך ב-1907 התכנסו ביפו חברים אחדים, ביניהם יצחק בן-צבי, אלכסנדר זייד, ישראל גלעדי וישראל שוחט והחליטו על הקמת ארגון שמירה חשאי בשם "בר גיורא". סיסמתם הייתה. "בדם ואש יהודה נפלה, בדם ואש יהודה תקום". חברי הארגון החלו לשמור בסג'רה ובמסחה (כפר תבור). חברי הארגון תבעו העסקת פועלים עבריים והדגישו את הקשר בין "כיבוש העבודה" – העברת העבודה מידיים ערביות לעבריות, לבין "כיבוש השמירה" – העברת השמירה מידיים ערביות לידיים עבריות. הארגון היה חשאי, היררכי, ונתון למשמעת קפדנית. בעקבות הצלחתם, החלה דרישה לשמירה עברית במושבות ולכן הוחלט על הרחבתו והקמת ארגון "השומר".

ארגון השומר.

זמן ונסיבות ההקמה.

נסיבות - האירועים שהביאו להקמת הארגון.

ארגון "השומר" הוקם ב-1909 כהרחבה של ארגון "בר גיורא" שהוקם ב-1907. ההחלטה להרחיב את הארגון ולהפוך אותו לגלוי באה בעקבות הצלחת הארגון, ובעקבות החרפת הסכסוכים עם הערבים על רקע קניית הקרקעות והקמת המושבות. בנוסף, הביא לכך הרצון שהיהודים ישמרו על עצמם.

מטרת "השומר".

1. מימוש אידיאולוגיה ציונית של "כיבוש השמירה", כלומר לפתח ארגון של שומרים יהודים ולא ערבים.
2. ליצור יהודי שונה מהיהודי בגולה על ידי שמירה עברית..
3. להשתחרר מהתלות בשומרים הערביים – בבואם לארץ, ראו אנשי העלייה השנייה שאת השמירה על המושבות מבצעים שומרים ערביים. לפי תפיסתם, היהודים הם אלו שצריכים לשמור על עצמם, כחלק מחיזוק זכותם על הארץ ובמקביל לכיבוש העבודה והקרקע. חלק מהעולים התנסו בשמירה ובהגנה על יהודים עוד ברוסיה.

4. להגביר את הביטחון של המתיישבים היהודים במושבות על ידי נשיאת נשק.

פעולות הארגון.

1. **הכשרה ואימון** - אנשי הארגון למדו את אורחות החיים והתרבות הערביים, כדי להכיר בצורה הטובה ביותר את שכניהם, דבר שחשבו שחיוני להצלחת משימתם. בכך יצרו חברי הארגון שומרים באיכות גבוהה. השומרים התקבלו לארגון רק לאחר תקופת ניסיון של שנה, ורוב של שני שלישים באסיפה הכללית של "השומר".
2. **חקלאות** - חברי "השומר" קיבלו על עצמם משימות של הכשרת קרקע. לשם כך הקימו את "לגיון העבודה" שביצע עבודות חקלאיות קשות, כגון סילוק סלעים וייבוש ביצות. כל חבר התחייב להקדיש שנה לעבודה חקלאית. כמו כן, חברי ארגון "השומר" הקימו שני יישובים חדשים. תל עדשים בעמק יזרעאל וכפר גלעדי בגליל.
3. **שילוב בין שמירה ועבודה** - אנשי השומר גם שמרו וגם עבדו כחקלאים, והקימו יישובים בעצמם, כמו תל עדשים בעמק יזרעאל וכפר גלעדי בגליל. בכך סייעו רבות למימוש רעיון כיבוש הקרקע.
4. **קביעת תקנון לארגון השומר.**

חשיבות/תרומה להתיישבות.

1. **בתחום האידיאולוגי** – "השומר" יצר טיפוס חדש של יהודי, יהודי אמיץ לב המוכן להילחם על הגנתם של יישובים יהודיים ולקחת על עצמו משימות של עבודה ושמירה, זאת בניגוד ליהודי הגולה שנכנעו לפורעים.
2. **שילוב של כיבוש העבודה והשמירה** - חברי השומר חיברו בין העבודה להתיישבות, שני צדדים של המעשה החלוצי ושל הפעילות הציונית המעשית, והקימו את כפר גלעדי, שהיה "יישוב ספר", כדי להגן על הגבול הצפוני של היישוב היהודי. בכך "השומר" הנחיל ליהודים את ההבנה שלא ניתן להקים יישוב יהודי בארץ ללא שמירה יהודית.
3. **בתחום הארגוני** - השומר היה הבסיס להקמת ארגון ההגנה ב-1920, שהיה לכוח המגן העיקרי של היישוב היהודי בתקופת המנדט.
4. **בתחום המוראלי** – החדרת תחושת ביטחון בקרב היישוב היהודי.

הקמת מסגרות חברתיות.

(או "הישגי העליות בתחום החברתי")

בתקופת העלייה הראשונה כמעט שלא הוקמו ארגונים חברתיים, מכיוון שההתיישבות הייתה פרטית.

1. **הסתדרות המורים** - בשנת 1903 הוקמה הסתדרות המורים, במסגרת ניסיון לארגן את היישוב תחת מסגרת ארגונית אחת. המורים החלו לעצב את תכנית הלימודים של ילדי ישראל ואת החינוך בכלל.
2. **הסתדרות הפועלים** - הסתדרות הפועלים קמה בגליל ובשומרון. כל הפועלים באזור השתייכו אליה, והיא עסקה ודאגה לאינטרסים של הפועלים.

3. **הקמת מקומות לצורכי הפועלים** - בתקופת העלייה השנייה רוב העולים היו חסרי משפחה ואמצעי קיום, והתארגנותם הייתה צורך להישרדות. לכן החלוצים הקימו לשכות עבודה, קופת חולים, ספריות, מטבחים.

הישגי העליות בתחום התרבותי-חינוכי.

תחום נוסף בו זכה היישוב היהודי להישגים נכבדים הוא תחום החינוך והתרבות, במיוחד סביב הטיפוח הלאומי וחיזוק מעמדה של השפה העברית כשפה לאומית.

1. מלחמת השפות.

- הצדדים המעורבים - וויכוח בנוגע לשפת ההוראה בטכניון שעמד להיפתח בחיפה ביוזמת חברת "עזרא" הגרמנית ובמימונה, לבין הסתדרות המורים הציונית.
- הסיבה - נציגי חברת "עזרא" ראו בעברית שפה עתיקה שאינה מתאימה להוראת מקצועות המדעים ולכן רצו ללמד בשפה הגרמנית. לעומתם, הסתדרות המורים ראתה בשפה העברית המתחדשת שפה הראויה להוראת כל נושא.
- תוצאות - לבסוף העברית הוכרה כשפת ההוראה בטכניון. בעקבות כך השפה העברית חדרה לתחומים רבים ביישוב העברי והפכה לשפת ההוראה בכל מוסדות החינוך בארץ.

2. אליעזר בן-יהודה.

אליעזר בן יהודה נחשב למחיה השפה העברית. תרומתו הייתה הפיכת השפה העברית לשפה הלאומית על ידי המצאת מילים חדשות, וכיוצא מכך, טיפוח הלאומיות.

- **הפצת עיתון עברי** – אליעזר בן-יהודה ייסד את עיתון "הצבי" כדי להוכיח שניתן להשתמש בשפה העברית באופן יומיומי ומודרני. מאוחר יותר קמו עיתונים נוספים בעברית, כמו "החבצלת", "חירות", ועיתוני מפלגות הפועלים. "הפועל הצעיר" ו"האחדות".
- **הוצאת המילון העברי הראשון "בן יהודה"** - אליעזר בן יהודה חיבר את המילון כדי לרכז את אוצר המילים ההולך וגדל של השפה העברית המתחדשת.
- **ועד הלשון העברית** - אליעזר בן יהודה הקים את ועד זה בשיתוף עם הסתדרות המורים. תפקידו של הועד היה לקבוע את חידושי אוצר המילים העברי.

3. בתי ספר.

בתקופה זו נוסדו מספר בתי ספר שפעלו לקידום מעמדה של השפה העברית ולחיזוק החינוך הלאומי גם באמצעות טיולים ברחבי הארץ. בתי הספר המרכזיים שהוקמו באותו זמן היו הגימנסיות בתל-אביב ובירושלים ובצלאל בירושלים, כאשר בית הספר העברי הראשון הוקם בראשון לציון ב-1886 ולצדו הוקם גן הילדים העברי הראשון.

4. עיתונים וספרים.

עיתונים רבים החלו להופיע בארץ בשפה העברית, דבר שקידם את מעמדה. במקביל החלו להופיע גם ספרים בעברית, ומספר סופרים פעלו גם הם לחיזוק מעמדה של העברית, ביניהם ברנר ועגנון.

5. הסתדרות המורים.

הסתדרות המורים הוקמה ב-1903. תרומתה הייתה מרובה בקידום מעמדה של השפה העברית ובחיזוק החינוך הלאומי בקרב הישוב הארץ. תרומתו של גוף זה הייתה משמעותית במיוחד המאבק שנודע בשם "מלחמת השפות".

ארץ ישראל בזמן מלחמת העולם הראשונה

מלחמת העולם הראשונה פרצה באוגוסט 1914 באירופה והסתיימה בנובמבר 1918.

הצדדים הלוחמים במלחמה:

מדינות ההסכמה: בריטניה, צרפת, האימפריה הרוסית.

מדינות המרכז: גרמניה, הקיסרות האוסטרית, האימפריה העות'מאנית.

יהודים לחמו משני הצדדים (כלומר בכל הצבאות). במזרח התיכון המלחמה התנהלה בין בריטניה לאימפריה העות'מאנית כאשר מטרת הבריטים לסלק את האימפריה העות'מאנית מאזור המזרח התיכון ולהשתלט על האזור במקומה.

המלחמה הסתיימה בניצחון הבריטים ובכיבוש ארץ ישראל בידיהם. כעת נבחן מה קרה במהלך המלחמה הזו מבחינת התנועה הציונית והישוב היהודי בארץ.

עמדת מנהיגי התנועה הציונית כלפי הצדדים הלוחמים במלחמה

רקע: בימי המלחמה חיו יהודים גם בשטחים של מדינות ההסכמה וגם בשטחים של מדינות המרכז, והתנועה הציונית התלבטה באיזה מן הצדדים היריבים לתמוך כאשר על המאזנים ניצב גורל היהודים במדינות הללו, וכן גורל הישוב היהודי בארץ ישראל.

עמדת התנועה הציונית בתחילת המלחמה - ניטרליות

בתחילת המלחמה החליטה התנועה הציונית לשמור על ניטרליות (ניטרליות=עמידה מן הצד ואי התערבות לטובת צד זה או אחר) התנועה הציונית הקימה בקופנהגן (דנמרק) משרד קשר לכל סניפי התנועה, משום שדנמרק הייתה ניטרלית במלחמה.

השיקולים לנקיטת העמדה הניטרלית:

א. יהודים לחמו בצבאות משני הצדדים, וגם אלה באלה, לכן לא יכלה התנועה הציונית לקבל עמדה התומכת בצד כלשהו. אם היו מחליטים לתמוך במדינות ההסכמה, היו מסכנים את היהודים הלוחמים (ובכלל) במדינות המרכז, ולהיפך.

ב. המצב של הישוב היהודי בארץ ישראל תחת שלטון העות'מאני במלחמה היה רגיש ביותר ונקיטת עמדה נגד העות'מאנים וגרמניה היה עלול לסכן היהודים בארץ.

ויכוח בתנועה הציונית תוך כדי מלחמה

כיוון שהציונים הגיעו למסקנה שעמדה ניטרלית לא תועיל להם לאחר המלחמה וכי רק השתתפות פעילה במלחמה תוכיח שהיהודים מוכנים להיאבק למען מולדתם ולהציג דרישות לאחר המלחמה

בוועידת השלום שתתכנס לאחר המלחמה, החליטו לוותר על העמדה הניטרלית והחל ויכוח במי לתמוך – האם בגרמניה ובעלת בריתה האימפריה העות'מאנית או בבריטניה.

עמדת המצדדים בתמיכה בגרמניה

תמיכה בגרמניה תסייע ליישוב בארץ ישראל, מכיוון שהאימפריה העות'מאנית ששלטה בארץ הייתה בת בריתה של גרמניה. המנהיגים שביקשו לתמוך בגרמניה קיוו להיעזר בקשרים בין גרמניה לאימפריה העות'מאנית לטובת המטרות הציוניות.

עמדת המצדדים בתמיכה בבריטניה

מנהיגים בתנועה הציונית ובראשם חיים ויצמן חשבו שצריך לתמוך בבריטניה מהנימוקים הבאים:

א. השלטון העות'מאני עוין לתנועה הציונית ורק ניצחון של מדינות ההסכמה יסייע לתנועה הציונית ולעם היהודי.

ב. המלחמה היא הזדמנות להעביר את החסות על ארץ ישראל מתורכיה לבריטניה ובריטניה תוכל לסייע להגשמת המטרות של התנועה הציונית.

ככל שהמלחמה התקרבה לסיומה היה ברור שבריטניה תכבוש את ארץ ישראל, לכן קראו עוד ועוד אישים בתנועה הציונית להדק את הקשר עם בריטניה. בסוף המלחמה כבר נקטה התנועה הציונית בעמדה ברורה התומכת בבריטניה במיוחד לאחר הצהרת בלפור עליה נלמד בהמשך.

שאלות לתרגול

1. הסבר מדוע בתחילת המלחמה התנועה הציונית ביקשה לשמור על ניטרליות?
2. הסבר מדוע אישים בתנועה הציונית הציעו לתמוך בבריטניה במלחמתה נגד מדינות המרכז?

מדיניות השלטון העות'מאני כלפי הישוב היהודי בארץ ישראל בזמן המלחמה

מטרות המדיניות הקשה שנקט מפקד הצבא העות'מאני בארץ ישראל ומושל הארץ בימי המלחמה – ג'מאל פחה:

1. להבטיח בדרכים שונות את נאמנותם של תושבי האימפריה, ואת השליטה המלאה עליהם ולמנוע מאמץ של עמים באימפריה להשיג עצמאות.
2. לנתק את הקשר והזיקה בין היהודים למדינות האויבות לאימפריה העות'מאנית.
3. לנצל את משאבי הארץ ואת תושביה לטובת הצבא העות'מאני כולל החרמת יבולים ורכוש וגיוס כפוי של גברים לצבא.
4. להיאבק בציונות שסמלה בעיני ג'מאל פחה, את האיום העיקרי על האימפריה העות'מאנית.

פעולות השלטון העות'מאני בראשות ג'מאל פחה נגד הישוב היהודי:

1. גירוש מנהיגים ציוניים: בין השאר גורשו מן הארץ, ארתור רופין (מנהל המשרד הארץ ישראלי), מנהיגי השומר, מנהל הגמנסיה העברית הרצליה.
2. נתיני המדינות הזרות נדרשו להתעתמן (לקבל אזרחות עות'מאנית) או לעזוב את הארץ.

3. איסור שימוש בסמלים לאומיים כמו דגלים, בולים ותושבי תל אביב הצטוו להסיר שלטים הכתובים בעברית.
4. ניצול אכזרי של משאבים כלכליים ואנושיים של הארץ- גיוס גברים לצבא התורכי ולעבודות כפייה באימפריה.
5. רדיפת פעילים ציוניים.
6. עם פרוץ המלחמה סגרו התורכים את הים בפני אוניות זרות ותנועת הספנות בים התיכון נפסקה כמעט לחלוטין.

קשיי הישוב היהודי בזמן המלחמה

סגירת הים פגעה באופן מידי בישוב הישן, שהיה תלוי בכספי החלוקה- כספי תרומות יהדות אירופה שקיימו אותו, וכן במשק החקלאי ביישוב החדש, שנפגע באופן קשה עם הפסקת הייצוא עליו נשען ענף המטעים הרווחי במושבות.

היהודים שהתעת'מנו נדרשו לשלם סכום כסף גבוה לשם כך והפכו למועמדים לשירות בצבא התורכי. אלה שגויסו, עסקו בעבודות פרך משפילות וסבלו מתנאי חיים ירודים בצבא התורכי.

על היהודים הוטל מס מלחמה כבד, ורכושם, כולל בהמות עבודה הוחרמו בידי הצבא, והשלטונות המושחתים אשר בזזו את רכושם של תושבי הארץ והרעו עוד יותר את מצבם.

אסונות טבע, כמו ארבה שפשט על השדות ב-1915, הוסיפו על הפגיעה ביישוב היהודי.

מחסור חמור במזון ותרופות תרם להתפשטות מגפת טיפוס שהפילה חללים רבים והמונים, ואנשי היישוב הישן בעיקר, רעבו ללחם.

שאלות תרגול

1. הצג את מטרות המדיניות העות'מאנית כלפי הישוב היהודי בארץ ישראל בימי מלחמת העולם הראשונה.
2. הצג פעולות שנקט השלטון העות'מאני כלפי הישוב היהודי בא"י בתקופת מלחמת העולם הראשונה.

דרכי ההתמודדות של הישוב היהודי עם הגזירות והמצוקה

הדרכים בהן נקטו היהודים כנגד גזירת הגיוס

- א. **הצטרפות לצבא הטורקי** - כנתינים נאמנים או כמי שהתעת'מנו.
- ב. **השתמטות** - ע"י שוחד או הצגת תעודה שמעידה על עבודה שקשורה למאמץ המלחמתי, בריחה והסתתרות, או בהצהרה שהם דתיים.

ג. **הצטרפות לצבא הבריטי** - חלק עזרו לצבא הבריטי ע"י התגייסות ל"גדודים העבריים" שמטרתם הייתה לסייע לבריטים נגד הטורקים.

התמודדות עם הבעיות הכלכליות

1. **הוועד להקלת המשבר** - בני היישוב היהודי הקימו ועד בו השתתפו ראשי ערים ונציגי "חובבי ציון". הוועד דאג לאספקת מזון, מקומות עבודה וסיוע למובטלים.
2. **המשביר המרכזי** - גוף שמכר מזון וציוד ללא כוונות רווח.
3. **פעילות ארגונים בארץ** - הקמת מטבחים וקופות חולים לטובת הפועלים.

התמודדות עם האיסור לרכוש קרקעות

על אף הגזרות הוקמו 4 יישובים חדשים.

התמודדות עם גזירת הגירוש

הוקם "ועד ההגירה", שהפנה את המגורשים למושבות השומרון והגליל, ואף הגיש להם סיוע רפואי. הישובים באזורים אלה יכלו לסייע להם, כי המלחמה לא הגיעה לשם.

חלקם הקימו מחנות זמניים ליד המושבות בגליל וניסו לארגן שם חי יומיום מסודרים. בזכות התארגנות טובה של המגורשים וגילויי אחווה ביניהם, הם הצליחו לדאוג לעצמם.

הקמת ארגון ניל"י - מטרות, דרכי פעולה, הכשלות והדילמה

ניל"י - נצח ישראל לא ישקר (שמואל א', פרק ט"ו, פסוק כ"ט)

מי היו מנהיגי הארגון?

מייסדיו של ארגון ניל"י היה אהרן אהרנסון מזיכרון יעקב, שעמד בראש הארגון, ואליו הצטרפו אחותו שרה, אחיו אלכסנדר, אבשלום פיינברג מחדרה, האחים נעמן, איתן בלקינד ועוד עשרות מבני המושבות.

אהרן אהרנסון היה בוטנאי, גיאולוג ואגרונום. בשנת 1906 הוא זכה לפרסום רב בארץ ובעולם לאחר שגילה את חיתת הבר, והקים "התחנה לניסיונות חקלאיים" בעתלית.

ב-1915 נתמנה אהרן אהרנסון בחסותו של ג'מאל פחה "הגדול", לרכז את המלחמה בנחילי הארבה שפשטו בארץ. בעקבות קרבתו לשלטונות העות'מאניים הוא הבין שאין למפעל הציוני סיכוי להתממש תחת שלטון האימפריה העות'מאנית (תורכיה). בחסות עבודתו כמפקח הכללי על המלחמה בארבה, הוא ואבשלום פיינברג החלו באיסוף מודיעין ורשת ניל"י יצאה לדרך.

מה הייתה מטרת הארגון?

לסייע לבריטים בכיבוש הארץ מידי התורכים על-ידי איסוף חומר מודיעיני

לתמוך ביישוב היהודי בארץ ישראל, שסבל במלחמה מרעב ומחלות

להביא לידיעת העולם את המתרחש בארץ ישראל

לממש חזון לקראת הקמת מדינה יהודית בארץ ישראל

מאחורי המטרה הייתה התקווה שהבריטים יכירו תודה וייתנו סיוע ממשי ליישוב היהודי בא"י לאחר המלחמה.

מה עשה הארגון?

הארגון עסק באיסוף מידע אודות הצבא הטורקי: מיקום, תפקידים, גודל הצבא, כמויות הנשק, וכו'.

כיצד פעל הארגון?

1. אהרנסון שמונה לטפל במכת הארבה אשר פגעה בגידולים החקלאיים, ניצל את העובדה שהתאפשר לו ולאנשיו להגיע למקומות רבים ברחבי האימפריה העות'מאנית, לאסוף מידע אודות הצבא הטורקי.

2. מרכז הפעילות של הארגון היה בעתלית, שם כאמור, הייתה תחנת הניסיונות החקלאית של אהרן. הבריטים הקימו קשר ימי קבוע בין מצרים לבין חוף עתלית: הספינה הבריטית "מנגס" פקדה את החוף לעתים מזומנות ונטלה את המידע שאספו חברי ניל"י.

3. את המידע שאספו חברי הארגון מסרו גם באמצעות יוני דואר

עמדת היישוב היהודי לארגון נילי

מתנגדים

המתנגדים לארגון נילי ראו בו תופעה שלילית, כיוון שפעל על דעתו ולא קיבל את מרות ההנהגה המוכרת.

עלתה השאלה - האם מסגרת חברתית, או מדינית יכולה לפעול להגשמת מטרות, כאשר יש בתוכה קבוצות שונות שלא מלאו אחר הוראות ההנהגה?

הארגון סיכן את הישוב בארץ. היה חשש גדול (שהתאמת), שאם תיתפס רשת הריגול, כל הישוב בארץ ייפגע קשות.

המצדדים (התומכים)

· חברי הארגון הקריבו הרבה מעצמם למען היישוב העברי.

· בזכות הקשר עם הבריטים הם העבירו למערב את הידיעות על סבל היהודים בארץ מרדיפות התורכים.

· ניל"י היה הארגון היחיד שהצליח להעביר זהב שתרמו יהודי ארה"ב, לאחר שאי אפשר היה להעביר אותו באוניות אמריקניות עקב הצטרפות ארה"ב למלחמה, לצד מדינות ההסכמה.

הסיבות לכישלון ניל"י ולתפיסת חברי המחתרת

1. חברי המחתרת נתפסו ע"י הטורקים דרך יוני הדואר. הטורקים תפסו יונת דואר שנשאה מכתב והבינו שהיא פועלת תחת רשת ריגול.

2. הצבא התורכי תפס את נעמן בלקינד כשהיה בדרכו למצרים. במהלך חקירתו הצליחו חוקריו לדלות מפיו פרטים אודות פעילות הרשת וחבריה. בכלא בדמשק, לשם הועבר, נשפט ונדון למוות בתלייה.

3. הארגון לא גדל - אנשי ניל"י גילו יחס מתנשא כלפי הישוב בארץ. הישוב ראה בריגול בעיה מוסרית הפוגעת באמינותו. היה חשש מפעולת ענישה חמורה מצד התורכים. כשגילו התורכים את רשת הריגול, הישוב בארץ סבל קשות.

רבים מחברי ניל"י נתפסו ועונו קשות. שרה התאבדה בירייה לאחר עינויים קשים.

תרומת ניל"י

עוז רוחם וגבורתם של אנשי ניל"י סייעו לכניסת הבריטים לארץ ולסיום השלטון העות'מאני בארץ ישראל

ניל"י הצליחה להעביר ידיעות לבריטים על המצב בארץ, בזכות כך הם החליטו לתקוף בבאר שבע ולא בעזה. בכך נחסכו להם המון אבדות.

היו שטענו, כי ניל"י תרמה למתן הצהרת בלפור. עיקר התרומה הייתה שחברי הארגון הבינו את השינוי המדיני שעתיד להיות בשלטון בא"י, בעקבות כניבוס הבריטי.

הצהרת בלפור

רקע

במהלך המלחמה נעשתה בלונדון פעולת הסברה ענפה מצד התנועה הציונית, במטרה לשתף את הבריטים בשאיפות הלאומיות של התנועה הציונית. התנועה הציונית רצתה שהבריטים ייקחו שאיפות אלו בחשבון במסגרת ההסכמים בסוף המלחמה. בעקבות מפגשים אלו פורסמה הצהרת בלפור בשניים בנובמבר 1917, שנשלחה משר החוץ הבריטי אל הלורד רוטשילד ששימש כנשיא הכבוד של הפדרציה באנגליה.

תוכן ההצהרה

"ממשלת הוד מלכותו רואה בעין יפה את ייסודו של בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל ותעשה מיטב מאמציה להקלת הגשמת מטרה זו, בתנאי ברור שלא יעשה דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות או הדתיות של העדות הלא יהודיות הקיימות בארץ ישראל או בזכויותיהם ומעמדם המדיני של היהודים בכל ארץ אחרת."

הקשיים הנובעים מניסוח ההצהרה.

- הביטוי "רואה בעין יפה" אינו קובע כי בריטניה מתכוונת לנקוט צעדים להשגת המטרה אלא רק שהרעיון מוצא חן בעיניה. כלומר, הביטוי אינו מעיד על מחויבות אלא רק על הבעת רצון טוב.
- המושג "בית לאומי" מעורפל למדי ולא ברור האם הכוונה למדינה יהודית עצמאית או רק לאוטונומיה יהודית בחסות בריטית. הבריטים נמנעו מהשימוש במושג "מדינה" מתוך רצון לאפשר לבריטניה מרחב פעולה בהתאם להתפתחויות עתידיות.
- "בארץ ישראל" - שטחי ההגדרה של הבית לאומי מעורפלים גם הם. לא ברור מה הם השטחים שיוקצו להקמת בית זה.

- המשפט "תעשה מיטב מאמציה להקלת הגשמת מטרה זו" אינו מפרט כמה ואילו מאמצים בריטניה תעשה להגשמת המטרה. האם היא תסייע באופן ממשי? האם תסייע באופן דיפלומטי?
- "שלא יעשה דבר העלול לפגוע בזכויות האזרחיות או הדתיות" - לאור ההצהרה, נשאלת השאלה מה יחסה של בריטניה כלפי הערבים. הערבים לא מוזכרים מפורשות בהצהרה ולא ברור האם כשנאמר שאין לפגוע בזכויותיהם הכוונה לזכויות לאומיות, ומה נחשב כפגיעה בזכויותיהם. ניסוח ההצהרה מעורפל ולא ברור.
- "מעמדם המדיני של היהודים בכל ארץ אחרת" – בריטניה הוסיפה סעיף זה בלחץ היהודים שחיו בבריטניה וחששו שהצהרה התומכת בהקמת מדינה יהודית תפגע במעמד המשפטי-אזרחי בחו"ל.

המניעים של בריטניה למתן ההצהרה.

1. **הרצון להתחמק מהתחייבויות קודמות** - בשנת 1915 פרסמו הבריטים את אגרת מקמהון (הנציב הבריטי במצרים) שממנה ניתן היה להבין שהבריטים מתחייבים לעצמאות ערבית בחלק משטחי ארץ ישראל. בשנת 1916 נחתם הסכם סייקס-פיקו בין בריטניה לצרפת. במסגרתו היו אמורים הצרפתים לקבל שליטה בשטחים שבצפון ארץ ישראל לאחר נפילת האימפריה העות'מאנית. הבריטים רצו לשלוט בארץ ישראל באופן בלעדי בגלל חשיבותה האסטרטגית ולכן פרסמו את הצהרת בלפור - כדי להתנער מהתחייבויות קודמות ולשלוט בפועל בארץ ישראל בחסות ההבטחה של עזרה ליהודים להקים בית לאומי.
2. **אינטרסים אסטרטגיים** - ארץ ישראל הייתה בעלת חשיבות אסטרטגית לבריטים. היא קרובה לתעלת סואץ, ממוקמת על צומת דרכים בין אסיה לאפריקה ויכולה לשמש בסיס טוב לצבא הבריטי במזרח התיכון. הבריטים פרסמו את הצהרת בלפור כדי לקבל בעלי ברית נאמנים ותלותיים בארץ ישראל וכך לחזק את שליטתם בה.
3. **החשש מהצהרה גרמנית** - הבריטים היו מודעים לכך שהממשל הגרמני מעוניין בשיתוף פעולה עם התנועה הציונית ובכוונתו לפרסם הצהרה פרו-ציונית. בריטניה מהרה לפרסם את ההצהרה כדי להעביר את התנועה הציונית לצדם, לפני שיעשו זאת הגרמנים.
4. **הכנסת ארצות הברית למעגל המלחמה** - ממשלת בריטניה סברה שפרסום הצהרה האוהדת את תנועה הציונית תביא להגברת התמיכה של היהודים בארצות הברית בבריטים. הבריטים קיוו שיהודי ארצות הברית ילחצו על ממשלתם להמשיך לתמוך ולהילחם לצד מדינות ההסכמה. המדינאים הבריטים ייחסו חשיבות רבה לכוחם של יהודי ארצות הברית.
5. **החשש מפרישת רוסיה מהמלחמה** - במהלך פברואר 1917 מונתה ממשלה זמנית חדשה ברוסיה. הבריטים חששו שהממשל החדש יפרוש מהמלחמה ויחתום הסכם שלום עם גרמניה. הם קיוו שמתן הצהרה אוהדת לציונות תניע את יהודי רוסיה להפעיל את השפעתם נגד פרישת רוסיה מהמלחמה.

התגובות להצהרת בלפור.

- **תגובת התנועה הציונית** - התנועה הציונית קיבלה את הצהרת בלפור בהתלהבות רבה וראתה בה הצ'רטר שהרצל ייחל לו. למרות הניסוחים המעורפלים של ההצהרה, התנועה הציונית ראתה בה הישג גדול משום שהצהרה מבטאת תמיכה של מעצמה חשובה ברעיון

הציוני, ביהודים כלאום, בזכותם לבית לאומי בארץ ישראל, וכמו כן מבטאת מחויבות מצידה לסייע בהקמת הבית הלאומי הזה. התנועה הציונית הפכה לנציגת העם היהודי כולו.

- **תגובת היהודים המשתלבים** - היהודים המתבוללים/המשתלבים בבריטניה ובעולם כולו ראו בהצהרת בלפור מסמך שמאיים על מעמדם האזרחי. הם פחדו שאזרחותם הבריטית תישלל או שיחייבו אותם לעלות לארץ ישראל. רבים מהם שללו את הציונות.
- **תגובת הערבים** - התנועה הלאומית הערבית קיבלה בהלם את הצהרת בלפור והתייחסה אליה בחומרה רבה.
  1. הם טענו לעיוות היסטורי ולהתחמקות של הבריטים מההבטחות שניתנו להם.
  2. הערבים ראו בארץ ישראל אזור המשותף למרחב הערבי.
  3. בעקבות ההצהרה, היהודים החלו להיתפס כעם על ידי הערבים.

השוואה בין התנועה הציונית בראשית דרכה ובין תנועות לאומיות של עמים אחרים באירופה במאה ה-19 - נקודות דמיון ושוני.

א. קווי דמיון:

1. **מטרה** - המטרה הייתה אותה מטרה בכל התנועות - הקמת מדינה לאומית ריבונית – מדינת לאום.
2. **מנהיג** - כל תנועה גיבשה לעצמה מנהיג שינהיג אותה בצורה הטובה ביותר. לדוגמא: ביסמרק בגרמניה, הרצל את היהודים וכו'.
3. **תנועת ההשכלה ותהליכי החילון** - כל התנועות שאפו להגיע לשוויון וחופש במדינה משלהם. תהליכי החילון התקיימו הן בתנועה הלאומית והן בתנועה הציונית אך יש לציין שלא הייתה התנתקות מוחלטת מהדת אלא התרחקות מסויימת.
4. **התנתקות ממסגרות** - גם בתנועה הציונית וגם בתנועה הלאומית החלו התנתקויות ממסגרות, אנשים החלו לחפש את עצמם ואחר זהות חדשה, וכאן נכנס תפקידן של התנועות לתת לאנשים תחושת שייכות.
5. **תודעה לאומית** – בתנועות החלה תודעה לאומית שהיווה בסיס לקיום התנועות הללו. אנשים החלו להתעניין בהיסטוריה של הלאום, החלו לפתח סמלים לאומיים, מיתוסים, סיפורי עם וכו'.

ב. קווי שוני -

1. **פיזור גאוגרפי** - בתנועה הציונית היה צורך באיחוד כל היהודים מהקבוצות השונות והמדינות השונות. היו הבדלי תרבות בין היהודים משום שהיו מפוזרים ברחבי העולם - שפה שונה, מנהגים שונים וכו'. לעומת זאת, התנועה הלאומית לא היו פערים גיאוגרפים.
2. **תלות במעצמות אירופה** - התנועה הציונית הייתה תלויה לחלוטין במעצמות אירופה על מנת לקבל צ'ארטר, לעומת זאת התנועות הלאומיות, אף על פי שנעזרו לעיתים במדינות אחרות, זהו לא היה צורך קריטי על מנת להשיג את רצונם.

3. התנועות הלאומיות השיגו את מטרותיהן באמצעות אלימות ומלחמות, לעומת זאת התנועה הציונית פעלה בדרכים דיפלומטיות על מנת להשיג את מבוקשה. (מו"מים עם מעצמות וכו')

4. התנועה הציונית נאלצה להתמודד עם מאבקים פנימיים של זרמים ביהדות שהתנגדו לרעיונותיה. לדוגמא: החרדים שהאמינו בגאולת המשיח, המתבוללים שהאמינו באמנציפציה וכו'. לעומת זאת התנועות הלאומיות לא נאלצו להתמודד עם מאבקים פנימיים אלו.

כללים לפיצוח שאלת בגרות

מילות ההנחיה.

בשאלות בהיסטוריה חוזרות מילות הנחיה קבועות. לכל מילה יש משמעות, וגם הגדרה של גודל תשובה. חשוב לסמן את מילות ההנחיה בשאלה ולהכיר את משמעותן כלהלן.

ציין – כתיבה בכותרות, בראשי פרקים בלבד, בלי לפרט ולהסביר.

הצג – הצגת המטלה הנדרשת בשאלה, מעין צילום תמונת מצב.

הסבר – הבהרה של הסיבות/הגורמים/המניעים/התהליך, להרחיב לגבי הקשר בין סיבה לתוצאה.

תאר – לפרט באופן הכי נרחב שאפשר.

השווה – להבהיר את הדומה והשונה בין שני עניינים מבוקשים.

הדגם – להביא דוגמה מפורטת הממחישה את הנושא המבוקש.

שלבים לפתרון שאלת מקור.

- קרא את כותרת של קטע המקור ואת כותב הקטע.
- קרא את הסעיף בשאלה המתייחס למקור. יש למרקר את מילות השאלה/הנחיה ולמרקר בצבע שונה את הנושא.
- קרא את הקטע פעמיים וסמן בו משפטי מפתח.
- ענה על סעיף א' בשאלה על בסיס הידע הקשור לקטע/לשאלה.
- בסס את דבריך בציטוטים מהקטע.
- כאשר המטלה היא "הסבר על פי הקטע" יש לקשר את התשובה לטקסט ולהוסיף מידע מתוך מה שנלמד בעניין זה בכיתה.
- כאשר המטלה היא "הסבר על פי הקטע ועל פי מה שלמדתי", יש לעגן את התשובה בקטע, להוסיף מידע על הגורמים/תופעות המוזכרות בקטע זה, ולהוסיף התייחסות לגורמים/תופעות נוספות עליהן נלמד בכיתה, גם אם אינן מוזכרות בקטע.
- כאשר המקור הוא מקור חזותי (תמונה/ציור/מפה...). יש לקשר את התשובה למה שנמצא בקטע המקור על ידי תיאור המופיע במקור ולרלוונטי לתשובה (כגון פריט בקריקטורה או בכרזה, נקודת ציון במפה...), והסבר מורחב שלו על פי הנלמד בכיתה.

מבנה תשובה לשאלת עמדה/חוות דעת.

- פתיחה – הצגת הנושא והטענה.
- הבעת דעה – אני תומך ב...
- גוף – הוכחות לדעתך (בלבד).
- סיום – מסקנה (חזרה על העמדה).

*בשאלת השוואה, חובה לכתוב את הכותרות "דומה" ו"שונה" או מילות ניגוד והשוואה כלשהן.

*אם לא צוין מספר מפורש של פריטים הנדרשים בשאלה, יש לכתוב שלושה.

*ניתן לכתוב תשובה בטבלה.